

En verdenstankes vækst i vort folk

af

Signe Bjørner

www.grundskyld.dk

En verdenstankes vækst i vort folk
Bidrag til Henry George Bevægelsens historie i Danmark
Samlet af Signe Bjørner.
Nyt Nordisk Forlag – Arnold Busck København 1934

**

Digitaliseret og redigeret af
Per Møller Andersen
www.grundskyld.dk
2002

Billeder er ikke medtaget!

*

Eftertryk og kopiering tilladt
– gerne med angivelse af kilde.

Forord

Kampen om jorden er ikke ny. Så snart mennesket ophører med at være nomade og fæster bo, er der kappestrid om de bedste pladser. Da mennesket er et socialt væsen, samler man sig helst dér, hvor andre i forvejen har slået sig ned. Den jord, der efterspørges, får værdi. Det moderne udtryk »grundværdi« dækker netop resultatet af menneskers trang til at samle sig. Grundværdien er ikke et produkt af de enkelte jordejeres arbejde, men af det sociale instinkt.

I vore dage har kampen om jorden taget form af kampen om jordværdien. Spekulationen har søgt at foregribe menneskers bevægelser. Man har endog benyttet politisk magt til, ved hjælp af foranstaltninger, som samfundsborgerne må betale, at bevæge strømmen derhen, hvor jorden var på deres hænder, som ville bemægtige sig udbyttet af den forøgede efterspørgsel efter plads.

Teknikkens rivende udvikling, nye industriers opkomst, de lettere forbindelsesveje — kort sagt hele det moderne fremskridt — har i stigende grad bidraget til muligheden for store jordværdistigninger. Spekulationsfeberen er vokset, med det resultat, at jord og grund overalt »monopoliseres«, overkapitaliseres og bliver utilgængelig for den arbejdende befolkning. Ågerpriser på jord driver ungdommen bort fra landet, de arbejdsløses skarer vokser i byerne, konkurrencen om pladserne vokser yderligere, medens købekraften tager af — »overproduktion« af varer, som en mængde mennesker trænger til, men ikke har råd til at købe, beror på arbejdets udespærring fra den naturlige arbejdsplads, fra jordens rigdomskilder.

Alle jordejere kan jo ikke få gevinst. Da jordværdierne flytter sammen med menneskene, står der stadig kampe mellem dem, der ved statsmagtens hjælp vil føre menneskestrømmen — og dermed guldstrømmen — hen til sine egne arealer. Ja, selve de foranstaltninger, der tilstræber hjælp til nødstedte medborgere, tjener i virkeligheden grundejerinteresser. Hjælpen til de arbejdsløse går til at betale huslejen, hjælpen til landbruget til at betale prioritetsrente, dvs. til at underholde og opretholde jordmonopolet. Politik er blevet kamp om den private jordrente, og korrupsionen vil brede sig, med mindre man i tide får øjet op for, hvilken farlig trussel mod samfundet den private spekulation i jordtrangen er.

Dette fænomen er universelt. Derfor er amerikaneren Henry George, hvis bog »Fremskridt og Fattigdom« udkom 1879 og vakte umådelig opsigt, en vejleder ikke blot for sit eget folk, men for hele verden. Henry George påviste, som bekendt, at denne monopolisering af jorden med spekulation i jordværdierne som formål er årsagen til, at det voksende fremskridt, i stedet for øget velstand, fører stigende arbejdsløshed og elendighed med sig. Når arbejdet er afskåret fra forbindelsen med jorden, kan det ikke delagtiggøre sig i fremskridtet, men bliver endog hindret i at tilvejebringe det simple udkomme, der i et primitivt samfund er arbejdets vederlag.

Ikke alene denne strukturfejl ved samfundet, men det simple og naturlige middel til at rette den, har Henry George påvist klart og genialt, så alle mennesker kan forstå og indse tankens rigtighed.

Kampen om jordværdierne, jordens monopolisering i spekulationsøjemed, vil ophøre, når den værdi, som menneskesamfundets tilstedeværelse og trang til plads giver jorden, inddrages til fælles bedste.

Samfundet skal have indtægter. Enhver borger må betale sin andel i de anlæg, der kræves til lettelse af samkvemmet, af udgiften til retsværnet o.lign. Men den nuværende form for opkrævning af bidrag til samfundet har intet med retfærdighed at gøre. Skatter, direkte som indirekte, er uden forhold til den fordel, samfundet yder den enkelte. Flid og sparsommelighed straffes med skattepålæg, familielivet ved toldfordyrelse af livsforbrødenheder, hvilket gør børneflokkene til en uforholdsmæssig økonomisk byrde. Hele skattebyrden tynger erhvervslivet, forringer købekraften, øger derfor arbejdsløsheden.

Derimod vil samfundets retmæssige indkomst af jordværdien, en afgift til det offentlige af al jord, i forhold til den værdi, hver enkelt borgers plads på jorden har, netop være dækning for den fordel, hver enkelt har af samfundet, være direkte betaling for modtagne goder. Derfor bør skatter, told og andre byrder på erhvervslivet og familielivet udrykkes, og betaling af jordrenten til samfundet, det, vi på dansk kalder grundskyld, træde i deres sted.

Når efterhånden udgifterne til »krisehjælp« og al den anden offentlige understøttelse naturligt bortfalder, fordi ingen normalt har brug for hjælp, når enhver kan arbejde og er sikret sit arbejdes værdi, fordi arbejdspladsen ikke længere er spærret af spekuleringen, vil denne indtægt rigeligt forslå til samfundets retmæssige opgaver. Og da grundskylden udligner den fordel, som besiddelsen af den ene plads kan have fremfor den anden, vil der, når også toldprivilegierne bortfalder, ikke fra samfundets side ske borgerne økonomisk uret.

Det voksende fremskridt vil da, enten som højere arbejdsudbytte eller som ligelig fordelt bonus af overskuddet, efter at de retmæssige samfundsudgifter er afholdt, komme alle samfundets medlemmer til gode.

Tanken om en retmæssig indtægt for samfundet, som ikke blot fjerner jordspekulationens skadelige indflydelse, men også skatterne, og som ophæver muligheden for toldprotektionisternes spekulation i frygten for arbejdsløshed, er nu gået sin sejrsgang over hele verden. Ingen ærlig socialøkonom og ingen intelligent politiker vil nutildags bestride dens rigtighed — omend adskillige, af hensyn til bestående særinteresser, tøver med i praksis at bøje sig for den almene sandhed. Den kaldes derfor med rette en verdenstanke, og ingen, der vil forsøge blot nogenlunde at være på højde med sin tid, kan forsømme at kende den.

Der er en righoldig og let tilgængelig litteratur om denne sag også på dansk. I dette skrift er blot forsøgt at give et billede af tankens hidtidige fremgang og indflydelse her i landet.

Til en samlet, historisk fremstilling er det for tidligt. Alt tyder på, at tiden nu er inde til ny fremgang ad den vej, Henry Georges tanke viser. Det er nemlig umuligt at komme videre ad den gamle vej.

Signe Bjørner.

Tilbageblik.

Det er altid mørkest lige for gry. Dersom dette gamle ord passer, er der gode udsigter til, at det snart må lysne. De mørkeste tider, vi har kendt for friheden, for selvstændigheden på alle områder, er nu inde. De forhold, vort landbrug lider under, stammer direkte fra det nu uddøende slægleds mangel på agtpågivenhed overfor de tanker, der kunne have afværget gældskrisen og fremmet en retfærdig rigdomsfordeling, hindret arbejdsløshed og de høje skatter, offentlig gældstiftelse og dermed trællekår for den nye slægt, bremset den proktionistiske udvikling, der drager stedse mere arbejdsløshed med sig kort sagt, fra den skæbnesvangre vending i 1903, da man valgte at skænke jordejerne den sidste rest af samfundets prioritet i jorden og tabte hele folkets jordret af syne. Og man har ikke en gang haft den undskyldning, at man ikke vidste bedre. Thi allerede den gang var Henry Georges epokegørende omdannelse af den gængse socialøkonomi kendt herhjemme. Hans tanker var flere år tidligere fremsat i »Højskolebladet« af Jakob E. Lange og rundt om på højskolerne af Viggo Ullman, havde vakt opmærksomhed og var gået sejrriige ud af de første kampe mod konservatisme og træghed. Netop i landbokredse, blandt yngre og ældre højskolefolk, hvor også den politiske liberalisme havde sine stærke rødder, var der rig lejlighed til at lære disse indlysende rigtige tanker at kende, og det skulle synes at ligge så lige for, at en helt ny stand i politik, hvis program var folkefrihed og alle privilegiers og monopolers afskaffelse, ville gribe til. Men det blev klasseegoismen, der sejrede, og dens kortsynethed, selv hvor det gælder dens egne formål, viser sig nu så grelt, at man må være dum og blind for ikke at erkende den. Det kan have sin interesse at følge udviklingen baglæns, tilbage til dette krisepunkt. Det ville tage større plads, end her rådes over, og det skal derfor kun forsøges at pege på de mest betydningsfulde skridt, og kun for så vidt de har forbindelse med Henry Georges tanker, som disse har været fremsat og drøftede i den mellemliggende tid.

Foregangsmænd.

Tre mænd, der hver for sig har givet en personlig indsats i Henry George bevægelsen, blev født i år for 70 år siden, altså i det mindeværdige år 1864.

Den ældste, Sophus Berthelsen, f. 30. Januar, døde 17. Januar 1930, midt i det mest energiske og utrættelige arbejde for Henry Ge-

orge sagen her i landet, som nogen enkelt mand har præsteret. Når en gang den anden Henry George bevægelses historie skal skrives, vil hans navn stå på næsten alle siderne og stråle ud af helheden med livets stærkeste glans.

Den næste, Villads Christensen, fødtes den 16. februar og døde allerede den 17. oktober 1922, for os efterlevende at se meningsløst tidligt. Hans dybtgående indflydelse er det ikke alle givet at overskue. Det var indflydelsesrige intellektuelle kredse, særlig blandt de radikale, han kom i forbindelse med, og dér, hvor han plantede tanken, blev dens vækst hæget og fremmet ved hjælp af forstandens og forståelsens rigeste gaver. Han var historikeren og så vor sag som den forlængelse af nordens frihedslinie den er; kunne derfor tålmodigt byde de små fremskridt i den rigtige retning velkommen, og forstod, hvilket mægtigt fremstød der vandtes blot ved den delte vurdering, der måtte være grundlaget for skelnen mellem de samfundsskabte værdier, jordværdierne, og de private, arbejdsskabte værdier, fra hvilke skattebyrden skulle løftes. Men han var mere end historikeren, hvad den kendte lille samling fortællinger: »Hjem fra møde« vidner om. Dr. Villads Christensens afhandling om den første Henry George bevægelse gengives sidst i denne bog.

I denne korte beretning om en vigtig epoke træffer vi fra først til sidst navnet på den tredje mand, Jakob E. Lange, den yngste, født 2. april, men den, der først bragte Henry Georges tanker rigtig frem herhjemme. Jakob E. Lange har aldrig sluppet arbejdet for Henry George tankernes fremme, og står den dag i dag som bevægelsens stærke åndelige kraft, så levende som udviklingen selv, i kontakt med ungdommen, på højde med sin tid. Og når vore dages ungdom, i erkendelse af, at sagen ikke kan overlades alene til partiernes røgt, nu vil genrejse oplysningsarbejdet, finder de hos ham en levende, rindende kilde, hvor de kan hente friskhed og styrke. De, der var med til mødet sidste efterår på Fyns Husmandsskole, mister aldrig, selv om de kan »glemme« indholdet af hans beåndede foredrag, den levende impuls og det indtryk af Lange, de fik derigennem: Ordets mester, åndens redskab og den stærke, jegbevidste personlighed, som aldrig taber sit mål af syne.

For Jakob Langes store personlige indsats også i det senere afsnit af Henry George bevægelsens historie, vil der først kunne gøres rede, når det historiske overblik giver den sit rette perspektiv. Foruden den store offentlige virksomhed i tale og skrift, drejer det sig her om vejledende arbejde i snævrere kredse.

I vore dage.

I sin årsberetning ved sidste repræsentantmøde i Henry George Foreningen sagde formanden, ingeniør Folke, efter at have citeret formålsparagraffens store ord:

Formålet er at virke for løsningen af det sociale spørgsmål ved folkets økonomiske frigørelse ad den af Henry George anviste vej: Gennemførelse af fuld grundskyld og frihandel og afskaffelse af alle skatter på arbejdsskabte indtægter og værdier.

».... .. Disse frejdige ord fra vor bevægelses ungdomstid .... Kan også fylde os med angst ved den næsten parodiske kontrast, hvori de står til den virkelighed, vi daglig har for øje omkring os.

Fra de ældste tider har det været erkendt, at friheden alene kan bygges på retfærdighed.

Hvad er da ret? Det, som et samfund kan bygges på, er en fællesopfattelse af, hvad der er ret. Det er først og fremmest den enkeltes ret til sig selv, til sit arbejdes frugt og alles lige ret til den natur, hvortil vi fødtes, og til de værdier, der skabes af et samfund, hvori vi indgår som led. Det blev Henry Georges gerning at påvise, at erkendelsen af denne retsorden er en nødvendig betingelse for bevarelsen af et frimandssamfund. Enhver kan finde denne tankegang bekræftet i de begivenheder, der nu går over verden. Derfor er det sandt, at selv om udviklingen gik imod, så står vi dog i dag som de eneste, der kan bygge et håb til fremtiden på et positivt grundlag. En dag vil tanken om frihed og fylde blive til virkelighed, når menneskeheden er lutret til erkendelse af, at retfærd er samfundets grundvold, som kærlighed er livets kilde.«

Den samme erkendelse og fortrøstning, som dette korte udtag af ingeniør Folkes tale vidner om, kommer til orde hos Jakob Lange i en artikel, som han kalder: »Fundamentalt og universelt«. Han tager de forskellige politiske grundtanker for sig og viser et for et deres utilstrækkelighed og hulhed: den fri konkurrence, opbygget på ulighedens og jordløshedens grund – nu forladt af guder og mennesker. Eller frihandelen. Hvad Cobden og hans fæller ved den store, retsindige konservative fører Robert Peels hjælp fik udryddet, den kunstige brødfordyrelse, er nu det ene saliggørende. Eller det stabile pengevæsen: Landene kappes om, hvem der mest fuldstændig kan forvandle den nationale værdimålestok til et elastisk gummibånd. Eller »rationaliseringen«: maskinerne gør mennesker overflødige, de arbejdsløse slår skærver eller sidder ørkesløse hen. – Og Lange slutter:

»Hvad står da fast, hvad viser i forvirringstider klippegrundens urokkelighed? Mere og mere bliver dette at vigtighed, thi jo højere vi bygger samfundets hus, desto vigtigere er det, at vi ikke bygger på flyvesand. –

Med genial simpelhed slog Henry George dette fast. Mennesket er et landdyr. Hvad enten det bygger sig en hytte eller et palads, klæder sig i palmeblad-bast eller kunstsilke, sejler i kano eller oceandamper; i alt er det afhængigt af jorden, af naturgoderne. Skabe kan mennesket ikke, kun frembringe: omforme eller omdanne, adskille eller forbinde, hvad naturen giver. I alle livets øjeblikke er det afhængigt af adgangen til naturen. Og derfor er den lige ret til jorden det fundamentale folkelig-økonomiske krav.

Kirkevælde, adelsvælde, moderne kapitalisme, alt hviler fast forankret i den forret til jorden, som gør den almindelige arbejdende menneskehed til skatskyldige, afhængige eller slaver. Og før vi har sikret folket dets odelsret til fædrelandet, kan fremtidens hus ikke gøres jordskælvsfast.«

En overbevisning som den, der har kunnet stå for uvenners modstand og venners lunkenhed, viser mulighed for, at arbejdet vil lykkes for det slægtled, som nu marcherer og som skal føre den tredje Henry George bevægelse ind over det sidste skær. Den rolige erkendelse af, at om end tidens retning har været stik imod, så bliver der dog til sidst ingen anden udvej end den, Henry George og hans disciple har fremført, giver styrke til at bevare tilliden og fortsætte oplysningsarbejdet som hidtil, trods alle nederlag og forringende kompromiser.

Fremad – eller tilbage?

Det sidste af den slags kompromiser, der, hvis de skyldes et andet parti, kaldes »forræderi«, og hvis det skyldes ens eget, »svaghed«, kan grundstigningsskyldsloven af 20. maj 1933 kaldes. Den er udføreligt forklaret i »Grundskyld«s nr. 9 og 10 og skal derfor ikke gengives her, indviklet og uklar som den er. Der er sikkert ikke mange tilhængere af grundskyld efter Henry Georges anvisning, som er tilfreds med den. Og dog kan der siges noget godt om den, om end rosen er betinget. Redaktør Abel Brink skriver således:

»Hvis den nu gennemførte lov om grundstigningsskyld kan give anledning til større ensartethed, sikkerhed og nøjagtighed ved vurderingen af Danmarks jord og grund, så er den indirekte med til at fastlægge det grundskyldsprincip, som fra Arilds tid under forskellige former har været i brug i Danmark.«

Til de virkelige nederlag må derimod regnes toldloven af oktober 1932, der også nævnes som et eksempel til skræk og advarsel i Henry George Foreningens sidste resolution, der lyder således:

»Den krisetilstand, som ødelæggelsen af samarbejdet og samhandelen mellem landene, de bestående særrettigheder og forstyrrelser i pengevæsenet har ført ud i, kan kun afbødes ved, at stands- og erhvervsinteresser underordnes samfundets hele velfærd, der alene kan have fremgang, hvor retfærd og frihed hersker.

Vi advarer derfor imod, under krisens tryk, at gennemføre foranstaltninger, der som den industriprotektionistiske toldlov af oktober 1932, den bebudede korntold og den protektionistiske udnyttelse af valutacentralen gør brud på den frihandelslinie, der har været en grundlov for den folkelige politik i Danmark gennem to menneskealdrer. Tidens gældskrise gør det indlysende, at kun en lovgivning, der grundlægger al ejendomsbesiddelse på betaling til samfundet af den fulde jordrente, faldende og stigende med konjunkturerne, kan skabe sundhed og tryghed i folkets økonomiske forhold og danne bolværk mod usund gældsstiftelse.

En varig orden af landets pengevæsen, således at kronens købe- og sælgeevne ligger fast, i forbindelse med gennemførelsen af grundskyld og frihandel, er nødvendig for at hindre kriser og sammenbrud i landets erhvervsliv.«

De liberale partiers hidtil hævdede troskab imod frihandelstanken havde nu lidt et knæk, der ganske vist skyldtes på »udlandet«s slette eksempel og ikke erkendtes som en virkelig meningsændring. Hvad der jo også ville være utænkeligt i en tid, hvor selv de mest reaktionære blade knæsætter frihandelen som »det selvfølgelig eneste rigtige«, som man dog naturligvis ikke kan rette sig efter. Det må være bittert for de mange trofaste georgeister, som, i kraft af de demokratiske partiers program, hvorpå der findes krav om frihandel og grundskyld, har arbejdet med og for disse partier, at se de ansvarlige svigte programmerne i en tid, hvor der mere end nogensinde trængtes til opfyldelse af retfærdighedens krav.

Men tiden var forpasset. De store masser af befolkningen stod overfor umiddelbar nød, og man var »som politiker« tvunget til at gøre det mulige, dvs. det, man i øjeblikket kunne få særinteresserne til at gå med til, selv om man var klar over, at det ikke i længden kunne hjælpe, men tværtimod måtte forværre forholdene.

Dette var en direkte følge af den lunkenhed, hvormed disse parlier havde taget fat på den opgave, som fremmelige vælgere, oplyst om Henry Georges tanker, havde fået optaget i programmerne.

Politiske programmer.

I socialdemokratiets program har Henry Georges tanker afsat forskellige små krav:

Afskaffelse af skatter og love, som skaber varefordyrelse for befolkningen. Direkte skat (foruden på indkomst og formue) på grundbesiddelse, herunder indførelse af en grundværdistigningsafgift. Jord i offentlig eje bør »som regel« (?) ikke afhændes til privateje. Brugen af den i samfundets besiddelse værende dyrkelige jord overdrages til landarbejdere eller ligestillede. Hvor brugsretten til samfundets jord er overdraget enkelte personer eller sammenslutninger, fastsættes en afgift af jorden i forhold til dens værdi.

Tanken om, at al jord tilhører menneskeheden i fællesskab og skal forrentes til fællesskabet i forhold til sin værdi, synes dog at ligge det »internationale« socialdemokrati mærkværdig fjernt. De få bestemmelser angående jorden, der findes i dette program, er meget lidt radikale – og synes dog for radikale til, at man har villet følge dem i den praktiske politik.

Også i Venstres program har man, i meget forsigtige vendinger, antydning af muligheden af Grundskyld:

»Ved beskatningen til kommunen af fast ejendom bør tilstræbes en retfærdig fordeling af skatten på bygninger og på jorden: lige skat på lige jord, under hensyn til dennes værdi efter beskaffenhed og beliggenhed.«

Men for endelig at hindre den misforståelse at bestemmelsen om »lige skat på lige jord« skal tages i sin konsekvente betydning, som er fuld grundskyld, har man tilføjet, at ejendomsretten og kreditforholdene ikke må krænkes etc. Udtryk for en frygt, der til dels bunder i misforståelse af grundskyldens art og virkning.

I sit program af december 1916 vedtog Det konservative Folkeparti en sætning, der lyder således:

»Fremme af arbejdet for oprettelse af selvstændige, ikke for små jordbrug samt landejendomsskatternes omlægning, bl.a. således, at de for en del kommer til at hvile på jorden.«

Men allerede i 1929 vedtog man »urokkelig modstand mod en skattepolitik, en jord beskatningspolitik etc.« – »der angriber det grundlag, hvorpå samfundet ifølge grundloven hviler«, og i 1930 gik

man endnu et skridt tilbage og satte sig fast i en protektionistisk politik, der er kommet landet dyrt at stå.

Det radikale venstre var det første, der i sit program helt ud vedkendte sig grundskyldprincippet. Dette skyldes bl.a. og navnlig Jakob Lange. Skønt endnu ikke medlem af partiet modtog han i 1908 opfordring til at indtræde som formand for dets jordlovsudvalg og fik derved en afgørende indflydelse på udformningen af et programforslag, der senere blev vedtaget på et landsmøde i Randers, hvorefter Lange indtrådte i partiet. Indenfor dette har han udøvet megen indflydelse og bidraget stærkt til den grundskyldslovgivning, som det i de følgende år lykkedes at gennemføre.

Den vigtigste passus er følgende:

»Ejendomsskylden omdannes under hensyntagen til principperne for en grundværdibeskatning. Når offentlige foranstaltninger medfører en stigning af grundværdien, sikres der stat og kommune andel i værdistigningen«, samt følgende:

»Finanstolden på de almindelige livsfornødenheder og råstoffer nedsættes efterhånden, indtil den ganske kan bortfalde. Beskyttelsestolden ophæves planmæssig gradvis med billigt hensyn til bestående erhverv.«

I Sønderborgprogrammet, vedtaget 1922, står der endnu mere klart:

»Ved tilvejebringelsen af de til fremme af borgernes fælles interesser fornødne midler tilstræbes en udligning af den bestående ulighed, idet skattesystemet i videst mulige udstrækning bygges på de samfundsskabte værdier.

Statens ejendomsbeskatning lægges på grundværdien efter princippet: lige skat på lige jord. –

Ved toldlovgivningen tilstræbes fuld virkeliggørelse af frihandelsprincippet, idet beskyttelsestolden nedsættes gradvis således, at den i løbet af et kortere åremål helt bortfalder og finanstoldskatter og indenlandske vareafgifter ophæves, i første række sådanne, som rammer almindelige livsfornødenheder.«

»Kommunernes ejendomsbeskatning bliver en grundskyld, der af hver enkelt kommune kan forhøjes indenfor den grænse, hensynet til statsgrundskylden sætter. Kommunerne får ret til at pålægge grundværdistigningsskat.«

»Folkets ret til fædrelandets jord hævdes. Ved en lovgivning, der ikke virker prisfordyrende, skaffes der jord til mindre landbrug for

dem, der ønsker eget hjem på landet. Jorden overlades brugerne, imod at der ydes fuld rente af dens værdi.«

»Adgangsretten til naturen hævdes overfor alle forsøg på at beskære befolkningens gamle ret til fri færdsel, særlig ved strand og i skov.«

Retsforbundet.

Det var misfornøjelse med omtalte lunkenhed fra de politiske leders side, der havde ført til retsforbundets optræden som politisk parti, allerede i 1924, for øvrigt imod mange af forbundets ledende folks – deriblandt Berthelsens – ønske. Partiet blev repræsenteret på rigsdagen ved valget 2. December 1926 med to mænd – dr. Dam og pastor Willesen og har nu fire repræsentanter i folketinget. Retsforbundets formålsparagraf falder delvist sammen med Henry George foreningens. Således som den først fremsattes (førend det partipolitiske program udformedes) lyder den:

»Forbundets formål er folkets økonomiske frigørelse ved ad fredelig vej at søge den nuværende magtstat omdannet til en retsstat, hvis opgave alene vil være at sikre borgernes personlige frihed, ret til fuldt udbytte af eget arbejde, til lige andel i landets grundværdier og til deltagelse i styret af de fælles anliggender.«

Som Henry George havde forudsagt, var følgen af jordmonopolets fortsatte beståen blevet stadig voksende regereri og statsovermagt, en uredelig sammenblanding af offentlig og privat økonomi, det voksende antal fattiges uformuenhed til at løse personligt prægede opgaver, der mere og mere gik over til at betragtes som offentlige anliggender, og en stadig voksende skattebyrde.

Det nye partis program blev stærkt præget af disse forhold. Der lægges vægt på, at skellet mellem offentlige og private anliggender trækkes op på ny, så statens opgave begrænses til retsværnet, hvorunder man betragter opkrævning og fordeling af jordrenten som det første fornødne.

Hovedpunkterne i Retsforbundets politiske program er:

»Personlig frihed, indenfor den grænse, som sikrer ethvert andet menneskes tilsvarende frihed,

Ret til det fulde udbytte af arbejdet – stat og kommune kan ikke indføre hverken direkte eller indirekte skatter,

Ligeret til jorden. De naturlige rigdomskilder og de værdier, som opstår gennem samfundets vækst og som altså ikke skyldes enkelte

personers arbejdsydelse, betragtes som fælleseje og tilhører derfor alle i lige grad, heraf følger:

Ligeretten til jorden medfører, at den enkelte borger må skadesløsholde de øvrige borgere for denne særfordel ved at svare fuld grundskyld. I grundskylden har derfor alle borgere lige andel. Befolkningens gamle ret til fri færdsel i skov, på hede og langs strand opretholdes.

Alle de følgende bestemmelser er prægede af disse principper.

Forarbejdet.

Professor C. N. Starcke, som var en af georgismens mest fremragende fortalere, og godsforvalter Sophus Berthelsen, som var den største kraft indenfor bevægelsen, siden Lange først satte sindene i bevægelse, var de egentlige ledere i denne aflægger fra den gamle Henry George Forening. Til den kreds, som var med til at udarbejde programmet, hørte desuden professor E. Geismar, dr. phil. Axel Dam og dr. Severin Christensen, Signe Bjørner, o.fl. Retsforbundet blev stiftet d. 21. Okt. 1919 ved et lille møde i København, men på grundlag af et forarbejde, der begyndte med indkaldelse til et stort møde i Odense, hvortil initiativet blev taget af Henry George Foreningen, d. 27. april samme år. Her var samlet repræsentanter for Henry George Foreningen, husmandsforeningerne, lejerforeningerne, Kristelig-Socialt Forbund, radikale ungdomsforeninger, uafhængige venstre-ungdomsforeninger, redaktionerne af Ret og af Retsstaten¹ foruden enkelte andre indbudte.

På dette møde vedtoges en resolution, der lyder således:

»Til regering og rigsdag!

Under indtrykket af de sociale katastrofer, der har hjemsøgt og stadig truer store dele af verden, og i erkendelsen af, at der også i vort eget samfund findes dybtgående brist, der har antaget en faretruende karakter og viser sig ved på den ene side kapitalens magtudfoldelse, og på den anden side arbejdsløshed, bolignød og jordfordyrelse, vokser naturligt kravet om virkelig gennemgribende reformer.

De hidtil af politiske partier gennemførte foranstaltninger har vist sig åbenbart utilstrækkelige og ofte vildførende.

---

¹)«Retsstaten«, »Nordisk Tidsskrift for Retsdemokratisk Politik«, udgivet af en kreds, der samlede sig om Sev. Christensen, udkom fra januar 1917 til januar 1921, da det gik sammen med »Ret«, »Retsforbundet« og »Den lige Vej« i »Det frie Blad«.

Grundlaget for et sundt samfund må være, at borgernes kår ikke, som nu, bestemmes af, hvad magt de har i kraft af besiddelse eller organisation, men hviler på arbejde og ret.

Vi opfordrer derfor lovgivningsmagten til ufortøvet at skride til folkets økonomiske frigørelse, særlig ved:

1. indførelse af fuld frihandel, ophævelse af ejendomsskyld og enhver anden på arbejde og forbrug hvilende skat og kraftigt indgreb imod al monopoldannelse.
2. Jordværdien tilegnes folket, og adgangen til jorden lettes.
3. udskrivning af en formueskat en gang for alle, efter stærkt stigende skala, til afvikling af den stats- og kommunegæld, der ikke modsvarer produktive foretagender, samt til støtte for dannelse af nye hjem og andre økonomiske nydannelser i folket.«

For at give resolutionen større kraft blev der – i løbet af fem dage gennem Henry George Foreningens sekretariat – samlet 1.500 underskrifter blandt alle klasser i befolkningen. Statistikken er ganske morsom, den viser 25 højskoleforstandere, 29 arkitekter, 14 bladudgivere, omtrent lige mange gårdejere, håndværkere og husmænd, og tilsammen lærere og præster et tilsvarende tal. Ingeniører, læger og embedsmænd tilsammen noget lignende, og mejeriejere, planteskoleejere og konsulenter samt handlende ligeledes. Det var så repræsentativt et udsnit af befolkningen, som tænkes kunne – og en alsidig repræsentation for fællesinteressen. Den deputation, der skulle overrække adressen, blev da også modtaget med honnør. Det synlige resultat lod vente på sig. Men de 1500 underskrivere blev Retsforbundets menneskelige grundvold.

Ved Henry George Foreningens bestyrelsesmøde d. 6. april på Fyns Husmandsskole, hvor det ovenfor omtalte møde blev planlagt, var den svenske kammerherre Schvan indbudt til at redegøre for sin plan om et overgangsforslag til en retsstat ved hjælp af en 20 pct. formueskat en gang for alle til dækning af den offentlige gæld og udligning af grundejernes tab, den, som blev taget op af Retsforbundet. Som man ser af resolutionen, gik det store møde kun med til at kræve gælden dækket af formuerne. Fra Henry George Foreningens side har man altid vægret sig ved at gå ind på tanken om nogen slags erstatning til grundejerne, og man så i hr. Schvans forslag en sådan. Et lille citat fra forhandlingerne kan have kuriositetens interesse nu, femten år senere, da parlamentarismen har bekræftet sin alt for store træghed:

Fru Bjørner: Kammerherre Schvans billede af en retsstat er tiltalende, men vanskelig opnåeligt, dersom man skal regne med parlamentariske metoder. Dersom man kunne organisere folket – ved hjælp af fri valgret indføre en organisation, der forgrenes til hver eneste kommune, hvorved folket kunne overtage det direkte styre, og derved komme uden om politikerne –, var det vel muligt. Noget sådant, som man tidligere ville have anset for fantasteri, ligger måske i vor tid ikke udenfor rimelighedens grænser.«

Prof. Starcke: »De små skridts tid er forbi. Kun den stærke og hurtige indførelse af jordreformen i sin helhed vil få nogen samfundsmæssig betydning .... Det er på høje tid, at det gøres; i øjeblikket har vi bolsjevismen på den ene side og kapitalisme på den anden side; begge betyder undertrykkelse af personlighed og initiativ. Kun retsstaten, med sin ene opgave at hævde den personlige frihed, kan fri os for begge dele.«

Som man ser – ved Retsforbundets dannelse var Henry George bevægelsen på skillevejen. Men de fleste – og navnlig senere tilkomne ledere – havde kun øje for de kendte veje, og da Retsforbundet besluttede at optræde som politisk parti og gik ind under de parlamentariske vilkår, var der foreløbig sat bom for »fantasterier« i retning af en fælles folkelig rejsning. Men det var en levende tid – og selve det politiske arbejde har vist sig at indeholde muligheder for at sprede den oplysning om tankerne, der måske den gang savnedes – ganske vist også bidraget til at samle en bevidst modstand og vække den selv i kredse, hvor den ikke hører hjemme.

Politiske fremstød.

I den foran omtalte periode var der to større politiske begivenheder. Først vedtagelsen af grundskyldloven i Folketinget den 21. juni og i Landstinget i august 1922. Glæden over denne lov, der blev gennemført under svære kampe med en hårdnakket modstand, blandedes dog stærkt med forargelse over den samtidig vedtagne importregulering, der da også har vist sig at have fået skæbnesvangre følger. Grundskyldlovens væsentlige punkter er indførelse af de periodiske vurderinger, hvert femte år en væsentlig forbedring af den hidtil gældende delte vurdering – og selve den anerkendelse af grundværdien som særlig indtægtskilde for samfundet, der ligger i opkrævningen af de 1½ promille grundskyld. Om end denne ringe brøkdel jo ikke i og for sig kan have større social virkning, så lidt som den betyder noget i finansiel henseende. Men som Abel Brink skrev i sin kommentar til loven: »Den seje modstand, selv mod den mindste smule, viser derimod mere end noget andet, at her er virkelig det middel, der kan give grundmonopolet dødsstødet og sætte arbejdet i højsædet.« En af

modstanderne – den konservative landstingsmand Piper – sagde da også: »Den sorte plet i den afsluttede rigsdagssamling er ministeriets gennemtrumfning af en grundskyld. Den gennemførte lov betyder finansielt intet og vil heller ikke mærkes af skatteyderne, men den åbner vej for et slet skattegrundlag. – Det må hilses med glæde, at ministeriet på samlingens sidste dag, vist nok efter megen kamp med sit eget parti, gennemførte foranstaltninger om importforbud.« Det sete afhænger etc. –

Sikkert har det været trangt for et venstreministerium at indgå det sidste kompromis med protektionismen, og det skridt i den rigtige retning, som grundskyldloven var, har knap slået til for at indhente det tab, liberalismen i Danmark led derved. Men den dag i dag peger venstrepolitikere med stolthed på deres andel i, at grundskyld indtog sin plads i dansk lovgivning. At partiet var modent til dette skridt skyldtes ikke mindst professor C.N. Starckes energiske arbejde i en årrække indenfor dets rammer.

Dernæst, i januar 1925, forelagde den socialdemokratiske indenrigsminister Hauge et forslag i Folketinget om kommunal grundskyld. Det gennemgik i rigsdagen en grundig behandling, med støtte fra Venstre (Martin Hansen) og Radikale Venstre (Henningsen). (Den radikale regering havde allerede i 1920 fremsat et forslag i samme retning.) Endelig 1926, den 31. marts, blev forslaget om kommunal grundskyld vedtaget i Folketinget med 92 stemmer imod 23 og senere også i Landstinget.

I det følgende afsnit gengives en samlet fremstilling af de praktiske resultater, af Cand. Polit. K. J. Kristensen, fra »Grundskyld« nr. 3, 1934.

Grundskyldsbevægelsens praktiske resultater.

Grundskyldsbevægelsen satte først for alvor ind på det tidspunkt, da demokratiet ved systemskiftet havde overtaget magten, og magtens pris var blandt andet en nedsættelse af den gamle grundbeskatning.

Samtidig med at en afvikling af de gamle hartkornsskatter til kommunerne gradvis finder sted, begynder grundskyldsbevægelsen efterhånden at sætte frugt i praktisk lovgivning.

Det første, næsten betydningsløse resultat var jernbaneskylden i 1910.

Det næste var prøvevurderingerne i 1911 og 1912, der forberedte en almindelig grundvurdering, som så blev vedtaget i 1915 og gen-

nemført i 1916, men endnu kun som et nyt forsøg som grundlag for overvejelser angående grundskyld, uden at det var tænkt praktisk anvendt.

Anvendt blev den imidlertid, om end ikke til påligning af grundskyld. Den blev taget i brug som grundlag for ligning af kornafleveringen i krigsårene.

Det var en hård prøve for en forsøgsvurdering at komme ud for, men der var nu engang ikke noget bedre grundlag for hånden, og overfor krigsårenes voldsomme begivenheder svandt mange ting hen til småtterier, som ellers ikke kunne have stået for kritikken.

Det næste skridt var en ny almindelig vurdering vedtaget i 1918 under den udtrykkelige forudsætning, at denne vurdering skulle kunne anvendes som beskatningsgrundlag. Vurderingen skulle først finde sted i 1920.

Allerede inden denne vurderings gennemførelse fik grundvurderingen på et begrænset område praktisk anvendelse og derved lidt fastere grund under fødderne, idet loven af oktober 1919 om afløsning af Len og Stamhuse og om udstykning af jord i offentlig eje og af præstegårdsjorder krævede en grundvurdering for de pågældende udstykningsjorder.

Den omstændighed, at denne lovgivning blev forberedt og vedtaget endnu inden de almindelige grundvurderinger var gjort til et fast og varigt led i vor skattelovgivning, hvortil man ved anden lovgivning kunne henholde sig, medførte, at vurderingsreglerne til disse specielle øjemed ikke kom til at stemme helt overens med de regler, der blev fastlagt for de almindelige grundvurderinger, hvad der senere affødte en usikkerhed, der gav sig udslag i et par retssager, der – hvor forstyrrende de end har virket – dog har haft den betydning at indskærpe nødvendigheden af en enhedsvurdering og faste regler for denne vurderings benyttelse i specielle øjemed.

Det næste fremskridt var statsgrundskylden i 1922, der gav en deling af ejendomsbeskatningen til staten i grundskyld og ejendoms-skyld ved en delvis omlægning af ejendomsskyldens bygningsbeskatning til grundskyld.

Dermed var grundvurderingen forankret i vor lovgivning og udgangspunktet dermed givet til en mere omfattende praktisk anvendelse både til beskatning og til andre praktiske øjemed.

Den første vurdering til grundskyld blev vurderingen i 1924. Men skatten var kun 1½ promille og den skattemæssige interesse i ansættelsen endnu ringere, fordi grundskylden kun var 0,4 promille højere

end den promille, der skulle svares af den afgiftspligtige bygningsværdi.

Men allerede i 1926 blev denne vurdering taget i stærkere brug, idet den kommunale ejendomsbeskatning blev lagt om efter statsbeskatningens mønster, en deling i grundskyld og bygningsbeskatning med hovedvægten lagt på grundskylden.

Samtidig blev grundstigningsskylden prøvet i praksis, men ganske vist først med skattemæssig virkning fra 1932, og i en form, som måtte gøre dens praktiske betydning meget ringe.

Ved disse love, der blev gennemført netop som den sidste femtedel af den kommunale hartkornsskat gled ud, var der rejst en alvorlig hindring for bestræbelserne for i kommunerne at overføre grundskatter til personskatter, som hartkornsskatten ved sin ulige fordeling direkte støttede, og som ejendomsskyldens bygningsbeskatning ved sin åbenbare urimelighed ikke kunne have værnet imod. Det var af den største betydning under de stadige stormløb mod landbrugets ejendomsbeskatning fra det større landbrugs side, som de nedadgående tider i årene derefter gav vind i sejlene.

Det viste sig, at sognerådene, hvor landbrugerne som oftest er i flertal, og hvor det større landbrug endog mange steder har et stort ord at sige, praktisk talt ikke lod sig påvirke kendeligt i den retning, hverken i 1927 eller i 1931, da bestemmelse om ligningsforholdet skulle tages, begge gange under indtryk af vanskelige forhold i landbruget. I provinsbyerne gik man indenfor de snævre rammer, loven gav bevægelsesfrihed, i retning af højere ejendomsskatter, medens København straks gik op til den højeste promille loven tillod.

Disse måske ret upåagtede kendsgerninger giver fingerpeg om, i hvilken retning udviklingen vil blive lagt, når en gang landbrugskrisens voldsomme tryk lettes, og byerne får samme frihed til at ordne deres beskatningsforhold, som landkommunerne har.

Det gav i hvert fald også nogen styrke til modstanden mod det langt farligere angreb, som førtes direkte og indirekte mod amternes ejendomsbeskatning og som vel ikke helt kunne afvises, men som dog kun lykkedes i meget begrænset omfang.

Den stærkt forøgede grundskyld og den store spændvidde mellem bygningsbeskatningen og grundskyldens promille, som den kommunale skattereform medførte, gav naturligvis betydelig større interesse i grundvurderingerne, som blandt andet satte frugt deri, at det ved vurderingen 1932 blev muligt at skaffe alle landets vurderingsråd

genparter af matrikulskortene og at få fremlagt disse med indtegnede grundværdier til offentligt eftersyn hele landet over.

Det medførte en betydelig større sikkerhed i ansættelserne og også et omhyggeligere arbejde under indtrykket af, at resultatet nu let lod sig kontrollere, så selv om man ikke kunne vente det fulde udbytte af dette fremskridt i vurderingsteknik ved første vurdering, førte det kendetligt i retning af en ligeligere og mere ensartet vurdering, et bedre grundlag at bygge videre på både vurderingsmæssigt og skattemæssigt i fremtiden.

Kriseårene var modgangsår for grundskyldsbevægelsen, men selv om fronten gav efter, blev den ikke gennembrudt, og fremgang var der i hvert fald også at notere.

Ved lov af 20. maj 1933 blev amtsbeskatningen ændret, først og fremmest i den hensigt at lette landbrugets ejendomsskatter. Det skete ved indførelse af et årligt tilskud fra staten på 465.000 kr. For hver tiendedelsprocent, landbrugets forrentningsprocent ligger under 4,3 pct., hvilket var forrentningsprocenten i 1929, dog højst 20 mill. Kr., hvilket kom til udbetaling i 1933-34.

Tilskuddet dækkedes ved tillæg til statsindkomsts-katten, der anvendes til nedsættelse af den amtskommunale grundskyld både for landejendomme og for andre ejendomme. Det var et tilbageskridt, selvom det var noget afsvækket ved, at en væsentlig del af de 20 mill. kr. vil vende tilbage i normale år. I 1934-35 vil tilskuddet antagelig gå ned til ca. 6 mill. kr. Men samtidig blev amtsbeskatningen ført et nyt skridt over i retning af grundskyld, idet ligning på sognekommunerne i hvert fald indtil videre er udelukket undtagen i Sønderjylland, og endelig den væsentligste del af bygningsbeskatningen blev overført til grundskyld.

I amtskommunerne beskattes nu kun den del af bygningsværdien, der overstiger ejendommens grundværdi med tillæg af 5.000 kr. og med yderligere tillæg af 1000 kr. pr. lejlighed udover ejerens egen. Det vil sige, at landbrugsejendomme praktisk talt ikke kan falde ind under bygningsbeskatningen og kun et mindretal af de jordløse ejendomme. Og den afgiftspligtige bygningsværdi beskattes fremtidig kun med tre femtedel af grundskyldens promille.

Dette er et ringe fremskridt, som også sognekommunerne burde have adgang til at gennemføre.

Medens nedsættelsen af amtsbeskatningen var et tilbageskridt, om end ledsaget af visse forbedrende momenter, blev der samtidig gennemført en ny lov om grundstigningsskyld, der indenfor denne lov-

givnings ramme var et vigtigt fremskridt, selv om dens finansielle betydning foreløbig vil være stærkt begrænset og dens fradragsregler stadig lader den væsentligste del af værdistigningen gå fri.

Den nye grundstigningsskyld til staten, der træder i stedet for den tidligere kommunale, omfatter alle landets ejendomme. Halvdelen af den stigning, der bliver tilbage, efter at de skattefrie fradrag er foretaget, beskattes med 4 pct. Da afgiften ikke kommer i betragtning ved vurderingen, altså betragtes som en prioritet, samfundet har i ejendommen, vil det praktisk talt sige, at denne halvdel inddrage af staten.

Det skattefrie fradrag vil imidlertid betyde, at landbrugsejendomme praktisk talt ikke kan falde ind under afgiften, hvis ansættelserne er rigtige, og at også andre ejendomme i almindelighed skal have en ganske kraftig værdistigning, før der bliver noget at svare.

Fritaget er dels den almindelige konjunkturstigning op til 10% fuldt ud og derefter halvt. Yderligere fritages en stigning på 10% af hver ejendoms sidst ansatte samlede grundværdi, undtagen for grunde til en værdi af over 40 kr. pr. m², for hvilke fradraget begrænses noget.

Loven vil imidlertid straks få stor indflydelse på vurderingerne. Udgangspunktet er som hovedregel vurderingen 1932, og dette udgangspunkt skal lægges fast, men først efter at være efterprøvet i forbindelse med den første nye vurdering af ejendommen. Det vil altså sige, at loven indfører en nøje efterprøvelse af vurderingen for hver enkelt ejendom, som ejerne er interesseret i bliver så grundig og rigtig som muligt, netop fordi denne ansættelse skal lægges fast som udgangspunkt for beregning af stigning i fremtiden.

Dette har ganske særlig betydning ved udstykningsejendomme, hvor ejerens interesse i en rigtig ansættelse er af størst betydning, fordi han bedre end nogen anden kan danne sig og i almindelighed har dannet sig en mening om ejendommens grundværdi.

Det finansielle udbytte – hvoraf halvdelen går til vedkommende kommune – vil foreløbig være ringe. Men dog kan der ikke være tvivl om, at der, hvor bymæssig udstykning finder sted i noget omfang, og på byernes hovedstrøg vil afgiften, der her vil inddrage op til 40% af stigningen, både give udbytte og ret snart påvirke priserne.

Endnu bør det nævnes, at bolig manglen medførte, at der blev givet adgang til en bevillingsmæssig og tidsbegrænset fritagelse for bygningsskat for nybygninger. En almindelig fritagelse for al nybygning blev der gennemført for statsejendomsskylden, men foreløbig

kun gældende for bygninger, der er opført i de sidste 3 kvartaler af 1933. Selv om det foreløbig er småting, er det dog vidnesbyrd om, at bygningsbeskatningen dårligt kan opretholdes.

Hvis man nu gør resultatet af de forskellige skattereformer op, da kan det siges, at det er lykkedes i ret betydeligt omfang at omforme ejendomsskyldens ensartede beskatning af jord og bygninger til grundskyld. Den samlede grundskyld til stat og kommune er i øjeblikket i alt ca. 51 mill. kr. Hvis nedsættelsen af amtsgrundskylden bortfaldt – den er jo i hvert fald for en væsentlig del af midlertidig karakter –, ville beløbet have været ca. 70 mill. kr. Det svarer på det nærmeste til 1½% af den afgiftspligtige grundværdi. Bygningsbeskatningen andrager i alt ca. 37 mill. kr. Det svarer til knap ½% af bygningsværdien for afgiftspligtige ejendomme.

Men derimod er det ikke lykkedes at lade ejendomsbeskatningen blot holde trit med den almindelige forøgelse i beskatningen, hverken i stat eller kommune, endsiige i nogen grad at erstatte anden beskatning med grundskyld.

I 1904-09, altså efter at skattereformen 1903 havde halveret statens ejendomsbeskatning, udgjorde ejendomsskatten endnu ca. 30% af statens og kommunernes samlede beskatning, 37 mill. kr. af i alt 125 mill. kr. Nu er forholdet omtrent 100 mill. kr. af i alt op mod 700 mill. kr.

Grundskyldsbevægelsen tilsigter jo imidlertid ikke i første række en skattereform, men at gøre samfundet til ejer af landets grundværdier, hvilket naturligvis samtidig vil medføre, at skatterne kan bortfalde i samme omfang som grundskylden giver dækning. Man kunne da opstille det spørgsmål, hvor stor en del af landets grundværdier er nu i samfundets eje.

Den samlede grundværdi i privat ejendomsbesiddelse er ca. 4500 mill. Kr. Heroverfor står i offentlig eje grundskyldens kapitaliserede værdi, ca. 1400 mill. Kr. Hertil kommer grundværdien af ejendomme i statens og kommunernes eje.

De grunde og jorder, der tilhører stat og kommuner og som ikke anvendes til offentlige formål, administreres og afhændes ganske vist ofte mest ud fra privatøkonomiske synspunkter. Men dog har særlig Københavns og enkelte provinsbyers jordbesiddelse lagt en alvorlig hindring i vejen for den private grundspekulation, og det offentliges grundbesiddelse kunne udnyttes endnu stærkere i denne retning, hvis man kom ind på at afhænde jorderne efter samme princip som staten afhænder jord til statshusmandsbrug ved betaling af den fulde jord-

rente, hvad der burde være en selvfølge i hvert fald i de kommuner, hvor de partier er i flertal, der anerkender, at grundværdien bør være i samfundseje.

Grundværdien af jorder i offentlig eje med tillæg af grundværdien for jordrentebraugerne andrager i alt ca. 500 mill. kr.

Således at det offentlige skulle beherske grundværdien til et beløb af ca. 1.900 mill. kr. Af i alt ca. 6400 mill. kr. Eller ca. 30% af landets samlede grundværdi, foruden de veksler på fremtiden, som grundstigningsskylden giver. Det er en ringe part, navnlig når det erindres, at forbrugsskatter, bygningsskatter og den personlige beskatning, der hæmmer næringslivet og fordyrer driften, må antages at holde landets grundværdier nede på et kunstigt lavmål.

Men de praktiske resultater har grundskyldsbevægelsen først opnået i løbet af den sidste halve snes år, og selv om krisen har medført et enkelt tilbageskridt, har disse år i det hele været præget af fortsat fremgang. Det er kendeligt, at bevægelsen nu har dybe rødder og er i vækst.

Også på andre områder end det skattepolitiske er dette kendeligt.

Udstykningen til statshusmandsbrug, som var sat i stå af principielt tovrækkeri, er blevet sat i gang igen netop under den værste krisetid. Det er et vidnesbyrd om, at de sociale synspunkter, som gennem århundreder har båret den danske bondestand oppe og som grundskyldsbevægelsen er det tidssvarende udtryk for, stadig har magten over ensidige agrar- eller kapitalssynspunkter.

Efter de nu foreliggende forslag synes udstykningen at skulle føres endnu kraftigere videre under former, der giver enhver af de nye husmænd valgfrit mulighed for at gå ind til en arbejdsplads, værnet mod konjunkturrisiko, mod til gengæld at give afkald på mulighed for spekulation i stigende ejendomspris.

Hvad der vil blive valgt, kan man måske få et fingerpeg om fra loven om konjunkturbestemt rente for statshusmandsbrug, der har givet disse jordbrugere et værn imod krisen mod til gengæld at afgive en kommende opgangstids fordele. Ordningen er næppe rationel, men den omstændighed, at et flertal af de ca. 20.000 statshusmandsbrug har valgt at gå ind under disse vilkår, viser, at den sikrede arbejdsplads og ikke ejendommens salgspris er det, der betyder noget i hvert fald for de mindre landbrugere.

Mulig kunne der fra denne særlovgivning for statens debitorer føre linier over til den private lånekapitals område med en almindelig

frigørelse af den danske landbostand fra det rentehoveri, som de frie kræfters spil har kastet den frigjorte bondestand ud i.

Så længe dette ikke er slut, vil der netop i nedgangstider, hvor det fremfor alt gælder om at lukke op for arbejdsmulighederne, ske det, at pantegælden og ejendomspriserne, som gælden hindrer i at falde, stænger de unge ude, der skulle have eget brug, og trællebinder dem, der sidder med ejendommen og den store gæld.

I 1916 afgav landbokommissionen af 1911 en betænkning om gældsspørgsmålet. Efter at have drøftet og forkastet sådanne ting som hindring i den fri omsætning af jord, begrænsning i den lige arvedeling, kunstig begrænsning eller fordyrelse af pengeinstitutters udlånsvirksomhed som midler til at fundere landbrugets stigende gældsætning, udtalte kommissionens flertal:

»Der er dog endnu et middel, som ud fra en særlig samfundsopfattelse og specielt ud fra en særlig opfattelse af ejendomsretten og dens rette begrænsning burde anvendes, og også er blevet foreslået anvendt til derved at formindske, eller dog til at begrænse, prioritetsgælden på faste ejendomme. Det er indførelsen af en såkaldt jordværdiskat men der rejser sig da det spørgsmål: er det grundlovs-mæssigt berettiget ved en almindelig lovbestemmelse at tage jordens værdi eller en del af den fra den enkelte jordejer og overføre den til staten? Det forandrer ikke sagen, om en sådan borttagen af jordens værdi sker under benævnelse af et skattepålæg, når dette ikke efter sit formål, sin størrelse og sin form kan betragtes som en virkelig skat.«

Efter således også at have afvist det eneste middel, der var fundet brugeligt, måtte kommissionen nøjes med at beskæftige sig med at reformere og supplere de bestående kreditforhold og kreditinstitutioner.

Meget havde set anderledes ud nu, hvis man i 1916 ikke havde nøjedes med at anerkende midlets hensigtsmæssighed, men bragt det i anvendelse.

Verdensstævnet i København.

Vedtagelsen af den kommunale grundskyld i 1926 gav de danske georgeister mod til at indbyde til det store verdensstævne i København fra 20. til 26. juli incl. Der havde tidligere været afholdt sådanne stævner i Ronda, Spanien, 1912 og i Oxford, England, 1923. Man havde opfordret Danmark til at lade det næste afholde her, idet den levende danske bevægelse og de allerede indvundne resultater havde henledt udlandets opmærksomhed på vore forhold. Den ny grund-

skyldslovgivning forstærkede ganske naturligt kravet udefra, og »Det tredje Internationale Stævne for Grundskyld og Frihandel« i København blev da også den begivenhed, man havde ventet. Sytten nationer var repræsenterede ved ca. 200 deltagere. Så fjerne egne som Venezuela, Cuba og Australien havde sendt deltagere. Rigsdagens smukke fællessal og andre lokaler var stillet til rådighed, og ved det første møde var der tale af indenrigsminister Hauge (oplæst af stævnets leder, ingeniør Folke, da ministeren var forhindret i at komme til stede), efter at stævnets præsident, Charles O'Connor Hennessy fra New York, havde holdt den højtidelige åbningstale. To tidligere indenrigsministre, dr. O. Kragh og red. Ove Rode, præsiderede ved hver sin samling. Der savnedes således ikke officiel tilslutning og anerkendelse, som sig hør og bør i et land, der på det tidspunkt stod i spidsen for verdensudviklingen på det socialøkonomiske område. Der manglede heller ikke betydelige personligheder og store oplevelser – der hører stor resignation til for al indskrænke omtalen af denne begivenhed. Det tør vist nok siges, at de to episoder, som gjorde størst indtryk på de fleste, var først, da Henry Georges datter, mrs. Anna de Mille, der sammen med sine to døtre var kommet helt fra Californien for at være med til stævnet, stod foran husmændene ved deres møde i Grundtvigs Hus og modtog deres hyldest til sin fader, lyttede til deres smukke, kraftige sang og i skønne, grebne ord bragte sin tak til den kreds, der renere end nogen anden har gjort Henry Georges friheds og retfærdighedstanker til fælleseje; og dernæst det store folkemøde ved Frihedsstøtten, der i byens stærkest befærdede midtpunkt skabte en oase, hvor tusinder af mennesker samlede sig for at høre by og land (Ove Rode og Ole Hansen) såvel som den store verden ved engelske, franske og tyske talere hylde frihedens arv og tolke viljen til at føre arven endnu rigere frem til de kommende slægter. Det var ingeniør Folkes indflydelse, der havde skaffet stævnet den vistnok enestående tilladelse til at samles på denne plads og skabe det billede, som vil blive stående i historien og blive taget frem som symbolet for vor bevægelses historiske sammenhæng med ikke alene dansk frihedsbestræbelse i fortiden, men med det internationale samarbejde for en retfærdig økonomisk orden, der må blive grundlaget for den ny kultur i hele verden. Den folkelige og mellemfolkelige forståelse af et fællesskab, der kan stå midt i udviklingens storm og hævde sig, fordi det står på fast grund, retfærdighed, er billedets indhold, og dets virkemidler er en kreds af mennesker, på højde med deres tid, der ser ud over en verden, hvor lygtemænd og stråildsblus kun til en tid kan

lede menneskene vild, fordi der trods alle overfladebevægelser er den dybeste trang hos dem til ret og frihed.

Billedets midtpunkt er frihedsstøtten, omgivet af alle nationernes flag, båret af folkenes udsendinge.

Grundskyldsudvalget.

Men Folkes initiativ og handlekraft har givet sig mange andre udslag. Blandt andet ved dannelsen af grundskyldsudvalget, der består af repræsentanter fra alle de kredse og foreninger, der har beskæftiget sig med grundskyldstanken, og samlet med det formål at sætte ind, hvor det måtte anses for påkrævet, med råd og vejledning – eller protest, hvor reaktionens overgreb truede. Det har ikke været omsonst – anledning har ikke manglet.

Blandt grundskyldsudvalgets gerninger skal nævnes udgivelsen af »Kampen om Jorden«, i 1930 – en samling artikler for og imod, af Madsen-Mygdal, Folke, Lange og Norlev.

En, der manglede.

Den, der af alle savnedes mest ved verdensstævnet, var professor C. N. Starcke, som just i foråret 1926, den 7. Marts, var død, 68 år gammel. »Segnet, bogstavelig segnet i kampen for ret,« skrev Viggo Bredsdorff – med rette, thi der er ingen tvivl om, at overanstrengelse ved vinterens besværlige rejser og de aftenlige møder har fremskynnet katastrofen. Den ædleste og fineste personlighed, nogen bevægelse kan ønske sig som leder, gik bort med professor Starcke. Arbejdet for retfærdighed var ham selve livets indhold og mål, han skyede ingen anstrengelser. Først indenfor venstre, der valgte ham ind i Rigsdagen, for Fåborg-kredsen, den 20. maj 1913, og senere i Retsforbundet, som han stiftede, da han havde opgivet håbet om, at Venstre ville være i stand til at forny sin forældede »liberalisme«, gjorde han det ubehagelige og utaknemlige politiske murbrækkerarbejde. Med sine fremragende pædagogiske evner og ganske særlig ved sin ægte, rene menneskelighed kunne han som ingen andre få folk i tale, dvs. tænde lys i dem fra sin egen ildhu. Det mærkes på den kraft, der er i bevægelsen overalt i landet, hvor Starcke i sin tid holdt sine sociale kursus. Det var i 1911, på et af Joseph Fels besøg her i landet, han blev grebet af beundring for professor Starckes personlighed og forhørte, om det ikke var muligt at frigøre endnu mere af hans kraft til fremme af den sag, han allerede brugte hele sin fritid til at arbejde for. Det lykkedes at få ordnet en hel række seksdages kursus ude om-

kring i landet, hvor professor Starcke for ret store og voksende forsamlinger gennemgik socialøkonomiens love og gjorde grundigt rede for frihedens og retfærdighedens vilkår. Disse kursus var ham til stor glæde – som en slags udvidet højskoleundervisning har de sikkert klaret begreberne for mange af dem, der senere blev skribenter og talere for vor sag. En gårdmand skrev: »Vi burde udvide kredsen af vore konsulenter med en konsulent i samfundsvidenskab og udnævne Starcke dertil.«

Husmandstalerne.

Starcke var vel den største, men langt fra den eneste taler, der blev sat i stand til at give mere tid til oplysningsarbejdet ved hjælp af de midler, som den amerikanske georgeist Joseph Fels gavmildt ofrede. Særlig i husmandskredse blev der af forskellige holdt mangfoldige møder i årene 1910 og fremefter, og her var det særlig godsforvalter Sophus Berthelsen, Høng, der dannede forbindelsen mellem Henry George bevægelsen og husmandskredse. En fremragende og dygtig taler var Kristen Bjerring, der med sin klare, praktiske sans, forenet med dyb, åndelig forståelse, fik meget stor betydning for tankens modtagelse og udformning i de kredse, han særlig henvendte sig til. Kristen Bjerring forlod Danmark, efter sin hustrus død, i juni 1922, og drog med sine elleve børn til Ny Zealand, hvor han har skabt sig udkommet og fået sine børn i vej. Det er ingen ringe bedrift – og det havde måske været vanskeligt at gøre det herhjemme under de vilkår, ungdommen for tiden har. Men det var et stort tab for Danmark. Kr. Bjerrings sidste bidrag til sagen, inden han forlod landet, var artiklerækken: Hvorfor bør danske bønder arbejde for en grundskyld, der stod i »Det frie Blad« nr. 22 til 27, 1922, og senere er udkommet som pjece i flere oplag. Dette skrift har stadig gyldighed, som da det blev skrevet for tolv år siden, og bruges stadig i oplysningsarbejdet. Ja, tidernes ugunst har endogså gjort det endnu mere aktuelt desværre. Også daværende husmand, senere kreditforeningsdirektør, afdøde Jens Jensen Als var blandt disse års flittige foredragsholdere. Husmand Peter Ellekjær, Bellinge, murer Evald Kristensen – senere højskoleforstander i Californien, nu sognepræst i Ellinge – tømrer Karl Mortensen, tømrer Olaf Toxværd, murer og husmand N. Kristensen, husmand Chr. Olsen, murer Hans Hansen – senere gårdejer, nu retsforbundets folketingsmand, lærer Kr. Kolding, lærer N. Fisker – nuværende socialdemokratisk folketingsmand –, en hel række af det nye radikale partis folketingsmænd, med lærer K. J. Møller, Grønborg og

Mads Larsen i spidsen og mange, mange andre, ældre og yngre talere – i alt over et halvt hundrede – holdt stadig gryden i kog. I 1912 vedtog også landarbejderne et grundskyldsprogram under Oluf Andersens førerskab.

Fels og husmændene.

Husmandsskolerne var georgismens højborg. På husmandsskolen i Borris, under forstander Jens Nielsen, samledes husmændenes repræsentanter i sommeren 1911 med Joseph Fels og georgismens foregangsmænd. I 1913 blev der holdt feriekursus i samfundsøkonomi, med forstander Brande, Johan Pedersen og Axel Dam som lærere.

På Fyns Husmandsskole var Joseph Fels og hans elskelige hustru ligeledes husmændenes fejrede gæster, og Fels holdt på sine korte sommerbesøg møder rundt om i landet, hvor folk strømmede til for at høre den amerikanske millionær fortælle om, hvorledes man tjener penge uden at arbejde. »Man kan simpelthen ikke undgå det, hvis man får fat i noget jord og venter, til andre mennesker får så megen trang til den, at de er villige til at betale det, man forlanger.« At metoden er farlig og uheldig for samfundet, var en viden tilhørerne fik i tilgift.

Hovedkontoret.

Joseph Fels var gennem sine britiske venner og medarbejdere kommet i forbindelse med den danske bevægelse og ønskede at bidrage til dens fremgang ved at yde pengebeløb, der svarede til, hvad sagens danske forkæmpere selv ydede. Efter sine besøg her gav han yderligere bidrag, dels til professor Starckes kursus, dels til oprettelse af »Hovedkontoret for grundværdibeskatning« med J. L. Bjørner og Signe Bjørner som ledere. Her samledes trådene for den efterhånden meget omfattende oplysningsvirksomhed, og her var et mødested, i de rummelige lokaler i Fredericiagade 25, lige overfor Rigsdagen, hvor de interesserede kunne samles til drøftelse og rådslagning. Her var bibliotek, og herfra udsendtes bøger og skrifter i titusindvis, ja, for et enkelt skrifts vedkommende, der blev uddelt i København, udelukkende ved kredsens medlemmer, i 136 tusinde.

»Henry George Forlaget«, hvortil spiren allerede var lagt ved udgivelsen af Berthelsens skrifter mm., i Slagelse, fik her et vældigt opsving. (Denne vigtige side af oplysningsarbejdet – salg og udgivelse af skrifter – varetages nu af C. Ottosen, Slagelse.)

Pressen blev stadig forsynet med artikler af de forskellige skribenter, og tykke hæfter med udklip minder om, at de blev flittigt brugt.

Det var rige år, fyldt med arbejde, og dette kan ikke have undgået at gøre sin virkning. Men det var også urolige år, en brydningstid indenfor bevægelsen. Samarbejdet foregik undertiden gennem kampe, som de mest besindige mente tog for megen kraft fra selve oplysningsarbejdet. Det var dog sikkert uundgåeligt, at der skulle komme uoverensstemmelser mellem så mange højst individuelt udviklede personligheder, alle brændende i ånden og med hver sin opfattelse af, hvorledes arbejdet for deres hjertesag skulle fremmes.

Det var navnlig pressespørgsmålet, der voldte uro. Lige fra Henry George Foreningens start, i 1902, havde Sophus Berthelsen udsendt månedsskriftet »Ret« som bevægelsens organ. I dette skrev han sine mange dygtige artikler, mange af dem blev udsendt som småskrifter og gjorde stor nytte. (en samling af dem, udgivet under navnet »Ret og Skel«, udkom i 1912, og det har vistnok været Berthelsens tanke at udgive anden del, med de senere skrifter, men dette arbejde hindredes ved hans død.) Også meget andet værdifuldt stof kom frem i »Ret«, og tidsskriftet har været kærkommen læsning for alle Henry George-venner. Men en del af disse fandt dog, at det stærkt personligt prægede organ ikke tilstrækkelig alsidigt repræsenterede bevægelsens forskellige synspunkter, og navnlig efter indførelsen af fri valgret i Henry George Foreningen i 1906 savnede man et forum, hvor medlemmerne med fuld ret kunne kræve adgang til at udtale sig frit. Det blev derfor ved årsmødet 11. september 1910 i Odense vedtaget at oprette medlemsbladet »Den lige Vej« som fjortendagsblad med lærer K. J. Møller som redaktør. Efter K. J. Møller overtoges redaktionen af den unge sekretær Alfred Pedersen, der sammen med S. Berthelsen også havde fået ledelsen af hovedkontoret, efter at J. L. og Signe Bjørner var trådt tilbage. Imidlertid døde Joseph Fels i begyndelsen af 1914 – tilskuddene ophørte snart derefter, og det blev for kostbart at opretholde kontoret. Nu døde også den lovende unge Alfred Pedersen, der allerede havde gjort sig bemærket ved sin usædvanlige begavelse og som ved sin forbindelse med venstreungdomskredse havde betingelser for at føre tankerne ud i de liberale befolkningslag, hvor de i virkeligheden, ret forstået, havde grovilkår. Ingen har senere udfyldt hans plads. P. C. Pedersen, Grønnegård, nu Kidserup pr. Hvalsø, var da og senere virksom, både indenfor Venstres Ungdom og i andre kredse med mund og pen.

Blade og tidsskrifter.

»Den lige Vej« udkom derefter under skiftende redaktioner, bl.a. professor Starcke og dr. Villads Christensen, lige indtil det, tilligemed »Ret«, »Retsstaten« og »Retsforbundet«² blev sluttet sammen med »Det frie Blad«, der udkom som ugeblad fra januar 1921 med Signe Bjørner som redaktør.

Henry George foreningens afsnit i »Det frie Blad« hed dog stadig »Den lige Vej« og redigeredes selvstændigt det første år af lærer P. Larsen, Ølstykke, der allerede i en årrække havde været flittig medarbejder og navnlig gennem et stort arbejde holdt forbindelse med udlandet vedlige og bragt meddelelser om bevægelsens fremgang i andre lande.

På grundlag af dette arbejde udgav P. Larsen i oktober 1911 en pjece: »Jordskyldreformen i udlandet«, der gennem hovedkontoret bl.a. blev udsendt til 5.000 rigsdags-, byråds- og sognerådsmedlemmer og udkom i flere oplag. Sammen med sin søn, lærer Svend Larsen, Rye, oversatte P. Larsen »Beskyttelse eller frihandel« og »Samfundets livsspørgsmål« af Henry George, og foruden »Fem samtaler« og »Henry George, hans liv og værk«, har han udgivet flere skrifter på Kristelig-socialforbunds Forlag. Gennem P. Larsen, Chr. Norlev, pastor Birke, Herman Hansen Frisvad og flere stod Henry George Foreningen i levende forbindelse med dette forbund, hvis mål: Guds kongeherredømme på jorden gennem retfærdighed og sandhed i samfundslivet, har nøje tilknytning til Henry George bevægelsen.

Efter P. Larsen blev J. L. Bjørner leder af »Den lige Vej«, indtil foreningen atter besluttede at udgive sit selvstændige tidsskrift, »Grundskyld«, der stadig udkommer og kun i ny og næ har stof tilfælles med »Det frie Blad«. Det redigeres af cand. polit. Abel brink.

Henry George stævnerne.

Som et selvstændigt led i oplysningsarbejdet skal Henry George stævnerne nævnes.³

Det var daværende sagfører S. Berthelsen, Høng, som tog initiativet til dem. Ved en sammenkomst i Høng den 17. juni 1900 mellem S. Berthelsen, værkfører J. L. Bjørner og højskoleforstander Nielsen-Svinninge, blev planen drøftet. Man enedes om forsøgsvis at afholde

---

² Retsforbundets medlemsblad, redigeret af sekretæren, fru Signe Bjørner.

³ Beretningen skyldes J. L. Bjørner, som har ledet alle stævnerne, undtagen det første.

et stævne samme år. Tiden burde for høstens skyld sættes til september måned. Man ville søge at formå Henry George Foreningens formandsskab til at lade foreningens repræsentantskabsmøde afholde umiddelbart før eller efter stævnet, da Henry George Foreningens medlemmer ansås for at være den faste stab i sådanne stævner. Da den danske Henry George Bevægelse i sin tid var udgået fra højskolens folk, ville man, ved at afholde stævnerne på høj- og landboskoler, søge at bevare forbindelsen mellem højskolen og Henry George Bevægelsen. Man enedes om, at Henry George stævnerne skulle være en fri skole for økonomisk politik i Grundtvigs og Henry Georges ånd, altså uden faste medlemmer, bestyrelse, fast kontingent etc., og ligesom Henry George Foreningen uden tilknytning til nogen partipolitisk retning. Sammenkomsterne burde være tvangsfrie og med adgang for alle – altså også for modstandere. Der skulle lægges vægt på foredrag og forhandling »for viderekomne« – »et værksted for de åndelige våbens skærping«, som det senere blev sagt om dem. Desuden skulle der være adgang til »fri diskussion«, så enhver, der havde noget på hjerte, kunne få det frem. Man skulle desuden styre efter, at disse stævner så vidt muligt blev afholdt enten på et landscentralt sted eller skiftevis rundt om i landet.

For ikke at sammenblande foreningsarbejde (organisation, bladspørgsmål, agitation osv.) med denne form for oplysningsarbejde skulle stedet for Henry George Foreningens årsmøde og Henry George stævnet ikke være det samme. Hermed var en delingslinie markeret. Denne ordning har vist sig overordentlig heldig. De mange organisationer, som senere, med Henry George stævnerne som forbillede, har optaget et lignende oplysningsarbejde, har ikke helt formået at holde denne linie, hvilket har svækket det upartiske, rene oplysningsarbejde. De første Henry George stævner led af den fejl, at de var overmættede med foredragstider, så deltagerne ikke fik tid og lejlighed til et værdifuldt mere personligt samvær. Fejlen blev dog snart rettet, og nu er der også tid til »munddrøft« mellem timerne.

Stævner og stadier.

Fra Henry George Bevægelsen er udgået en række mænd og kvinder, som beriget og befrugtet med de tanker, som de hentede her, er blevet foregangsfolk i andre samfundsgrupper – og de har – de ivrigste af dem – søgt tilbage til Henry George stævnerne for at »få de åndelige våben skærpet«.

Om den stemning, der hviler over et Henry George stævne, skrev en trofast stævedeltager (rådstuearkivar, dr. Phil. Villads Christensen) 1916 følgende:

»For den, der nogle gange har deltaget i Henry George stævnerne, vil disse uvægerlig blive en af de årligt tilbagevendende begivenheder, som man på forhånd glæder sig til, og som man er sikker på at hente både nydelse og udbytte af, så længe de står på. Gensynet med gamle kendinge og bekendtskabet med de nye deltagere, der hvert år dukker op, det muntre samvær i de rummelige og statelige højskolebygninger, den friske drøftelse af fælles interesser, sange og taler, en hjertelig velkomst af en højskoleforstander, der ikke er bange for at sige »vi georgeister«, en god forplejning af en husmoder, for hvem det er en dagligdags ting at bespise et halvt eller helt hundrede mennesker, – alt dette gør disse dage til oplevelser, som man ikke glemmer igen, og som man i erindringen med glæde vender tilbage til.

Og så endnu et moment – det, som jeg her særlig vil minde om: den udmærkede lejlighed, disse stævner frembyder, til at lære vort land at kende.

Allerede nu har stævnerne ført sine deltagere til vidt adskilte egne af Danmark og vist dem landets natur i dets forskelligste nuancer – Langelands bløde bakker og blomstrende landevejshegn såvel som det træløse Vestjylland omkring husmandsskolen i Borris. Og for ikke at gå så langt tilbage i historien, – hvem har ikke modtaget et stærkt indtryk af de to så vidt forskellige egne af Jylland, som vi i fjor og i år har besøgt.

Store Restrup – den gamle adelsgård, der nu var forvandlet til en husmandsskole! Fortidens herregårdspræg hvilede endnu over gården og dens omgivelser. Den brede borggrav med den hvælvede murbro lå endnu foran hovedbygningen; bagved strakte sig den store herregårdshave, der snart gik over i en park, ligesom parken i en skov. Midt ned gennem have, park og skov strakte sig endnu den snorlige udhugning, der ramte lige i hovedbygningens midterlinie. Når man stod på trappen oppe i gården, så man liniernes perspektiv en halv eller hel kilometer bort, – skønt træer og buske havde begyndt at strække deres grene ind over grusgangen og ikke længer holdtes så stift under saksen som før. Et vandløb slyngede sig gennem parken; de hvælvede sandstensbroer, som førte over det, var mossede og grå, – over hele gården hvilede den stemning, som en århundredlang fortid kan give.

Udenom lå det store Jydske landskab, koldt og barsk i den bidende efterårsblæst, – der var rimfrost på markerne om morgenen og ild i varmeapparaterne i den gamle riddersal, hvor møderne holdtes. Træløse bakker begrænsede udsigten rundt om den dal, hvori gården lå. En nøgen stendysse stod ensom og frysende på en bakketop, og oppe fra den så man i det fjerne Limfjordens kolde, grå-blå flade. Det var en egn, som talte et barsk og kraftigt sprog. Hvem der en gang har været der, glemmer ikke let Store Restrup igen.

Og så i år – Danmarks mest smilende sund, de blødeste kystlinier, det blankeste hav, det muntreste solskin blinkende i hver rude på Fyns høje kyst. I Fredericia havde vi spadseret over de gamle maleriske volde, langs dybe, stille grave, snart gennem stive poppelalléer, snart ad slyngede stier under linde. Fra bastionen ud mod havet havde vi set over mod fyret på Æbelø og ud mod det yderste Trelde-næs. Og så gik hele selskabet ombord i en lille damper, netop stor nok til at rumme os alle, og i solnedgangens aftenrøde sejlede vi over blikstille vand den skønne tur til Strib og Middelfart og Snoghøj. Vi lagde til ved den gamle færgedgård, der måske nok nu vil kaldes badehotel, men ikke derfor er mindre hyggelig med sin lange, lave bygning og sine verandaer, skjulte af Klematis. Få minutters gang derfra lå Fiskerhøjskolen, en massiv bygning på skrænten ud mod Lillebælt, med en gylden fiskerkutter på tagrygningen som vindfløj, og med have helt ud på den yderste pynt. Men i denne have går en soldat med gevær i arm frem og tilbage, frem og tilbage den korte vej mellem højskolen og skrænten, hvor havegangen ender. Selv på denne fredelige plet sætter verdenskrigen sit spor.

Nu er solen borte, og stjernerne kommer frem. Aftendisens slører alle omrids, så bakkeskrænterne langs det snævre løb mellem Jylland og Fyn bliver stejle og indskårne som bjerge. Inde i højskolens sal tændes i et blink de elektriske lys bag alle de høje ruder, og ud gennem åbne vinduer lyder et kraftigt kor af mange stemmer:

Foragtet af de store, men elsket af de små –
sig, er det ikke vejen, det nye må gå.

Stævnet på fiskerhøjskolen er begyndt.«

Ved en anden lejlighed skrev han:

»Der er en egen stemning over et Henry George stævne. I aftes, længe efter at lysene var slukket nede i foredragssalen, hørtes ude fra haven ivrig samtale fra flere smågrupper af stærkt optagne stævnedeltagere, som synes ikke at kunne få nok ud af tiden. Og allerede tidligt

i morges, kort efter at septembersolen var stået op og medens morgentangen endnu lå over engene i det smilende fynske landskab, hørtes stemmer nedenfor mit kammervindue. Det var et par morgenduelige deltagere, som drøftede grundskyld og prioritetsgæld. Deres mål røber dem. Den ene er lollipop, den anden fra Nordsjælland.

Fra højskolens køkken lyder skramlen med kopper og kander. Det er forberedelserne til morgenkaffen. Forstanderen går med flaget hen over græsplænen mod flagstangen. En ny dag er begyndt. Snart vil sangen lyde og det første foredrag begynde.

Lykkelige stævnedeltagere, som upartisk og uselvsk arbejder for og er optaget af at skabe en ny samfundsordning. Lykkelige pionerer for en stor bevægelse. Lykkelige georgeister!«

En oversigt.

Efterfølgende er en fortegnelse over de hidtil afholdte Henry George stævner, deres foredragsholdere og emner for foredragene. Skønt kun en skematisk opremsning er den alligevel interessant læsning, thi den viser emnernes mangesidighed, personer og først og fremmest, at der ikke er noget emne indenfor den økonomiske politik, man er gået til side for. (foredragsholderne er nævnt i bogstavorden.)

1906. Det første Henry George stævne afholdtes 16. – 18. september 1906 på Høng Højskole. Foredragsholdere og emner var følgende: højskolelærer Vald. Lennike (Arbejdsløsheden i England), godsforvalter S. Berthelsen (Prioritetsgældens væsen – lovforslag og finansplan), værkfører J. L. Bjørner (Toldsagen – guld, sølv og penge), rådstuearkivar Villads Christensen (Jesuitestaten i Paraguay), redaktør Johan Hansson (De oppenheimske teorier), forstander Nielsen-Svinning (Henry George i tidens politik), overretssagfører Johan Pedersen (Selvstyrets økonomiske side).

1907. Det andet Henry George stævne afholdtes 16. – 17. september 1907 på Vestbirk Højskole: Højskolelærer Vald. Bennike (Om Pat. F. Dove), godsforvalter S. Berthelsen (Arbejdslønnen), værkfører J. L. Bjørner (Den nyfysiokratiske bevægelse i Tyskland), skolebestyrer J. N. Brande (Stat og kommunes rette virkeområde), landbrugslærer J. E. Lange (Fremskridt og fattigdom), forstander Nielsen Svinning (praktisk politik), overretssagfører Johan Pedersen (Jordreformen og fremskridtsloven).

1908. Det tredje Henry George Stævne afholdtes 21.-22. september 1908 på Klank Højskole: Godsforvalter S. Berthelsen (Vurde-

ringslære og værdilære), værkfører J. L. Bjørner (Dagens politik), skolebestyrer J. N. Brande (Grundværdiskattens gennemførlighed), landbrugslærer J. E. Lange (Richard Cobden), lærer P. Larsen (Henry George Bevægelsen), forstander Jens Nielsen (Om planteverdenen).

1909. Det fjerde Henry George Stævne afholdtes 20.-23. september 1909 på Fyns Husmandsskole: godsforvalter S. Berthelsen (Bidrag til renteknudens løsning – gennemgang af skattelæren), værkfører J. L. Bjørner (Økonomi og politik), skolebestyrer J. N. Brande (Staten og arbejderspørgsmålet – pengekrise og arbejdsløshed), husmand Jens Jensen (Husmændene og socialismen), landbrugslærer J. E. Lange (Henry George og hans tid), lærer P. Larsen (Henry George bevægelsen i udlandet), kommunelærer K. J. Møller (De almindelige indvendinger mod grundværdibeskatningen og deres besvarelse), dr. phil. C. N. Starcke (Retfærdighedstanken hos Henry George).

1910. Det femte Henry George stævne afholdtes 12.-13. september 1910 på Langelands Højskole: Højskolelærer Vald. Bennike (Om George Grey), husmand P. Ellekjær (landbruget og Grundværdiskatten), lærer P. Larsen (Vor bevægelse i udlandet), dr. phil. C. N. Starcke (Frihandel og jordspørgsmålet).

1911. Det sjette Henry George stævne afholdtes 11.-12. september 1911 på Frederiksborg Højskole: godsforvalter S. Berthelsen (Den danske Henry George bevægelses fremtid), ingeniør F. Folke (Skat og jordværdi), landbrugslærer J. E. Lange (Arbejdets kår), overretssagfører Johan Pedersen (Menneskelivets gåde), Dr. phil. C. N. Starcke (Moral og økonomi), kontorchef H. Wåge (Jordspørgsmålet og prioritetsgælden).

1912. Det syvende Henry George stævne afholdtes 16.-17. september 1912 på Borris landbrugsskole: højskolelærer Kr. Kolding (Dansk skattevæsens historie), landbrugslærer J. E. Lange (Den tabte målestok), sekretær Alfred Pedersen (Lloyd George), overretssagfører Johan Pedersen (Styreløn), dr. phil. C. N. Starcke (Jordreformen), højskolelærer A. Vedel (Turgot og den franske revolution).

1914. Det ottende Henry George stævne afholdtes 27.-28. september 1914 på Fyns Husmandsskole: godsforvalter S. Berthelsen (Politiske muligheder), ombudsmand Niels av Ekenstam (Retsdemokrati), folketingsmand Niels Frederiksen (Husmændene og tolden), landbrugslærer J. E. Lange (vore krav i den praktiske politik), dr. phil. C. N. Starcke (den sociale højspænding), højskolelærer A. Vedel (Georgismen og verdenspolitikken).

1915. Det niende Henry George stævne afholdtes 20.-21. september 1915 på Store Restrup Højskole: højskoleforstander J. N. Brande (Henry George og højskolen), cand. polit. Abel Brink (indirekte skatters størrelse), ingeniør F. Folke (Vandkraftens socialisering), landbrugslærer J. E. Lange (Fortid og fremtid), professor C. N. Starcke (Ligeløb og kredsløb), læge H. Torbøl (Idealer), højskolelærer A. Vedel (Under verdenskrigen).

1916. Det tiende Henry George stævne afholdtes 24.-25. september 1916 på Snoghøj Fiskerhøjskole: fru Signe Bjørner (Samfundslivets lov), cand. polit. Abel Brink (Jordvurdering i almindelighed), landbrugslærer J. E. Lange (Jordbeskatning - den folkelige udviklingslære og dens love), forstander Otterstrøm (Ålegårdsretten).

1918. Det ellefte Henry George stævne afholdtes 30.-31. september 1918 på Fyns Husmandsskole: fru Signe Bjørner (Løn eller understøttelse), dr. med. V. Harsløf (Georgeistisk politik), cand. polit. K. J. Kristensen (Resultaterne af jordvurderingen 1916), sekretær Chr. Norlev (Det sociale spørgsmål – lysbilleder), højskolelærer A. Vedel (I krigsøkonomiens tegn).

1919. Det tolvte Henry George stævne afholdtes 28.-29. september 1919 på Ubberup Højskole:

Højskoleforstander K. Balle (Grundværdibeskatningen og landbruget), godsinspektør S. Berthelsen (Skattepolitik), højskoleforstander Hallbäck (Henry George Bevægelsen i Sverige), pastor Carl Koch (Det sociale og det kristelige), forstander J. E. Lange (Prioritetsproblemet), højskolelærer A. Vedel (Forholdene i det revolutionære Europa).

1920. Det trettende Henry George stævne afholdtes 27.-28. september på Testrup Højskole: Godsinspektør S. Berthelsen (Grundskyldsforslagets modtagelse i Folketinget), fru Signe Bjørner (Blandt amerikanske georgeister), forstander J. E. Lange (Bor fremtid), professor C. N. Starcke (Henry George foreningen og Retsforbundet), højskolelærer A. Vedel (Sønderjylland og Henry George).

1921. Det fjortende Henry George stævne afholdtes 25.-26. september 1921 på Fyns Husmandsskole: grosserer J. L. Bjørner (Frihandelsproblemet), Højskoleforstander Uffe Grosen (Forholdene i England under krigen), forstander J. E. Lange (Henry George Bevægelsen nu), sekretær A. W. Madsen, London (En verdenskonference).

1923. Det femtende Henry George stævne afholdtes 30. September - 1. oktober 1923 på Fyns Husmandsskole: fru Signe Bjørner (De amerikanske enklaver), forstander N. Bredkjær (Henry George i

landbokredse), forstander J. E. Lange (Den tabte målestok og et nyt målesystem), højskoleforstander A. Vedel (Rhingrænsen og jordspørgsmålet).

1924. Det sekstende Henry George stævne afholdtes 5.- 6. oktober 1924 på Tune Landboskole: Godsinspektør S. Berthelsen (Studier af politisk økonomi), forstander J. E. Lange (Hvorfor har frihandelen endnu ikke sejret?), professor C. N. Starcke (Grundskyldens betydning for folkets økonomi), højskoleforstander A. Vedel (Folkeforbundet), departementschef H. Wåge (Valutaspørgsmålet).

1925. Det syttende Henry George stævne afholdtes 13.-14. september 1925 på Nr. Ørslev Højskole: grosserer J. L. Bjørner (Statsindgreb og boligspørgsmål), cand. polit. K. J. Kristensen (praktisk grundvurdering), skolebestyrer C. Lambek (Hvorvidt kan samfundsborgerne kræve sig sikrede mod svingninger i de økonomiske værdier), forstander J. E. Lange (Arbejdets ret).

1926. I dagene 20.-26. Juli 1926 afholdtes Det Internationale Stævne for Grundskyld og Frihandel på Christiansborg i København.

1927. Det attende Henry George stævne afholdtes 2.-4. oktober 1926 på Fyns Husmandsskole: Godsinspektør S. Berthelsen (Muligheden for snarlig gennemførelse af fuld grundskyld), grosserer J. L. Bjørner (Fra toldbod og frihavn), gårdejer Hans Hansen (Landbrugskriser før og nu), borgmester Markus Hansen (Kommunalt selvstyre og økonomisk frihed), forstander J. E. Lange (Indtryk fra Amerika), folketingsmand, pastor Willesen (Overgangen til Retsstaten).

1928. Det nittende Henry George stævne afholdtes den 9.-11. september i Åle ved Horsens: Godsinspektør S. Berthelsen (Den enkeltes jordret), fru Signe Bjørner (Leo Tolstoy og Henry George), ingeniør F. Folke (Det kommende verdensstævne), pastor Geert Jørgensen (Kristendom og løsningen af det sociale spørgsmål ad den af Henry George anviste vej), lærer P. Gregersen (Vilh. Lassen – Bernstein – Henry George), skolebestyrer Kr. Kolding (Nutiden og fremtiden i dansk politik), forstander J. E. Lange (Klasseinteresser, frihandel og grundskyld).

1931. Det tyvende Henry George stævne afholdtes 13.-14. september 1931 på Høng Husmandsskole: fru Signe Bjørner (Folkevalgte høvdinge), ingeniør F. Folke (Livets dom), kontorchef K. J. Kristensen (Grundværdier i by og på land), overlæge Viggo Starcke (Social ret), højskoleforstander A. Vedel (Engelsk nutidspolitik). I forbindelse med stævnet indviedes et mindesmærke for S. Berthelsen. Mindesmærket er rejst ved byens parkanlæg.

1934. Det enogtyvende Henry George stævne vil blive afholdt den 9.-10. september på Vallekilde Folkehøjskole. Forstander N. Bredkjær (Folkestyret og tidens krav), redaktør Axel Fraenckel (Grundtvig som politisk frihedsmænd), toldinspektør Villiam Halland (Den merkantilistiske åndsretning), pastor Chr. Norlev (Nazisme – marxisme – georgisme), husmand P. C. Pedersen (Har skødehaverne krav på erstatning?).

I alt 45 forskellige foredragsholdere og 117 forskellige foredrag. Desuden har adskillige hundreder deltaget i diskussionen.

Fra disse stævner er udgået en lang række resolutioner til offentligheden, til Rigsdag og Regering. Stævnerne har altså, foruden at være et led i det indre oplysningsarbejde, også været en retningsvise vimpel i vort offentlige liv

Den folkelige videnskab.

Man vil af fortegnelsen over foredragsemner se, at der er behandlet mange andre socialpolitiske, aktuelle emner end dem, man sædvanligvis forstår ved »georgisme« (skattefrihed, grundskyld og frihandel), de er blot alle behandlet i Henry Georges og Grundtvigs frisindede, folkelige ånd. Med Henry George Stævnerne har man i det små søgt at realisere idéen om et folkeuniversitet for socialøkonomisk videnskab, ud fra den betragtning, som J. E. Lange giver et så udmærket udtryk for i forordet til sin »Socialøkonomi«: »Socialøkonomien er i højere grad end nogen anden en folkelig videnskab. Ikke blot er dens emne et sådant, at det umiddelbart vedrører alle, idet det jo er socialøkonomiens hovedopgave at klarlægge betingelserne for arbejdets kår, at påvise, hvad der får indflydelse på folks udkomme og på rigdommens lige eller ulige fordeling i landet. Men dertil kommer, at socialøkonomien er en i virkeligheden mere umiddelbart tilgængelig videnskab end alle andre. I kemien, f.eks., vil man i reglen være henvist til uden videre at godtage de lærdes udsagn og resultaterne af de videnskabelige laboratorieforsøg og analyser. Lægmanden kan vanskelig selv prøve sætningernes rigtighed: stoffernes affinitet og valens, forbindelsernes love osv. må han kritisk tage, som de gives ham. Men i samfundsøkonomien er det anderledes. Thi dér er vi selv atomerne; de menneskelige tilbøjeligheder er den affinitet, der sætter bevægelser og forskydninger i gang, og enhver kan derfor på sig selv og sin næste prøve sætningernes gyldighed. Tilbud og efterspørgsels indflydelse på varepriser og arbejdsløn, den indflydelse, udvandringen har på hjemlandets forhold osv., er noget, man selv

lige så umiddelbart kan fatte som videnskabsmanden. Videnskabens opgave er her blot at samle og ordne erfaringerne, så der kan komme overskuelighed i den brogede mangfoldighed (og dermed enhed i forståelsen), og at prøve og udskille de enkelte forholds virkning, så man kan opdage den virkelige årsagsforbindelse og de endelige resultater bag tilfældighedernes og foreløbighedernes mængde.

Når ikke desto mindre socialøkonomien ikke er blevet bragt ud til folket, hænger det naturligvis sammen med, at den er en i en vis forstand farlig videnskab. Opdagelsen af en ny sætning i kemien griber ikke direkte ind i forholdet mellem mand og mand eller mellem samfundsfagene indbyrdes. Men det gør socialøkonomiens sætninger. Og ved således at berøre de økonomiske forhold rører de ved de mest ømtålige nerver. Naturvidenskaberne påviser, hvad der er rigtigt, det gør socialøkonomien også, men tillige påpeger den, hvad der er ret. Og den kan derved komme til at tage grunden bort under hævdvundne interesser«.

En videnskab, der således kan undergrave »det bestående«, må nødvendigvis komme til at kæmpe sig frem.

Men socialøkonomiens dybt indgribende betydning gør den – trods dens lettilgængelighed – til en vanskelig videnskab. Det er menneskelykke, dens afgørelser gælder, og det er derfor svært at behandle den med uvildig kølighed, vanskeligt at undgå, at lidenskab og klassefordom fordunkler det klare blik.

Men netop i en tid, hvor bevidste klassemodsatninger kommer så stærkt til orde, får socialøkonomien derfor fordoblet betydning, idet den – for så vidt den virkelig er en videnskab – bør kunne vise den lige vej.

Når ikke desto mindre statsmanden og den »praktiske politiker« rolig lader hånt om dens resultater og træder dens sætninger under fod, hænger det vel noget sammen med, at socialøkonomien ikke overalt er nået til fuld sammenhæng og klarhed. – Den plantedyrker, som ville ignorere plantefysiologiens eller gå på trods af fysikkens love, ville næppe komme langt. Men statsmændene kappes med de politiske kandestøbere om at opretholde f.eks. beskyttelsestold, for derigennem at ophjælpe landets næringsliv, skønt socialøkonomien, så længe den har eksisteret, har fordømt al slig told som skadelig for et lands sunde udvikling.

Forhåbentligvis kan den tid dog ikke være fjern, da en sådan bevidst tilsidesættelse af samfundslivets sundhedslæres love ikke længere lader sig fastholde. Men dertil kræves, at disse love ikke blot

bliver klart opfattede, men tillige almen kendte, bliver et led i folkets bevidsthed.«

Vor tid og fremtiden.

Når man ser, hvor forvirret, for ikke at sige forrykt, det politiske liv herhjemme og ude i verden arter sig i vor oplyste tid, så ligger det nær at spørge, om hele oplysningsarbejdet er nogen nytte til? Vil ikke, trods alle anstrengelser fra deres side, som så sandheden og retten og kastede sig ind i arbejdet for folkets sag, vor kultur gå til grunde, som tidligere kulturperioder er gået? Der kan være meget mistrøstigt i denne tanke, og mange lægger i selvopgivelse hænderne sammen og lader stå blindt til. Men som Henry George siger: »Den, som ser sandheden og retten og vil stå på dens side, spørger ikke først, om kampen vil lykkes. Falskhed og uret skænker ofte nok sejr. Men har ikke sandheden og retten noget at give, noget, som just tilhører dem, ikke skyldes tilfældets luner? – At de har det, véd enhver, som har følt deres løftende indflydelse. – Vil sandheden og retten da til sidst sejre? Til sidst ja. Den sandhed, jeg har forsøgt at klargøre, vil ikke let vinde frem. Havde den kunnet det, så var den blevet antaget for længe siden, ja, var aldrig blevet fordunklet. Men den vil finde venner, som vil arbejde for den, lide for den og, om det kræves, dø for den. Thi sådan er sandheds magt.«

Fri valgret.

Som man af foranstående beretning vil se, holdt Johan Pedersen foredrag på det første stævne, i Høng.

Henry George Foreningen havde indført Johan Pedersens den gang nye fri valgret og kvalitetsafstemning, også kaldet samstyremetoderne, og det var magtpåliggende at indøve og oplyse om disse metoder. Det var i denne kreds, man først tog dem i brug, og de har vist sig gennem alle senere vanskeligheder at være en god hjælp til at bevare samarbejdet om det væsentlige, tiltrods for alle mulige divergenser om veje og midler. Samstyrets historie er således nøje knyttet til arbejdet for økonomisk frigørelse, og det kan heller ikke undgås, at trofasthed mod folkestyrets og den politiske friheds idé må hænge sammen med viljen til at grunde folkets økonomiske eksistens på den lige og fælles ret til jordværdierne. De to ting hører sammen som hånden og armen.

Johan Pedersen talte på det første stævne og gjorde ypperligt rede for sine ny styremetoder.

Samstyret indbefatter fri styreret, dvs. enhver har adgang til at deltage direkte i styret. Fri valgret: enhver kan vælge som repræsentant og stedfortræder, hvem han vil, og repræsentanten tæller foruden med sin egen stemme for alle dem, der har valgt ham. Fri lønningsret: vælgerne lønner selv deres repræsentanter og bidrager efter evne og interesse til at fremme disses arbejde, samt endelig, ved afstemninger, kvalitetsmetoden, hvorved der stemmes samtidig over alle forslag (eller kandidater), således at den stemmende betegner den rækkefølge, hvori disse foretrækkes, og sammentællingen (efter den af Skriver Svendsens forbedrede metode, der afgør hvert enkelt forslag stilling i forhold til hvert af de andre) viser, hvilket forslag der har sejret.

På næsten ethvert stævne siden da har man beskæftiget sig med dette spørgsmål. Her var en god jordbund for de nye tanker, og Johan Pedersen var en fængslende og dybsindig talsmand for dem. Adskillige af de unge, navnlig cand. polit. Niels Skrifer Svendsen, fik hos ham rige impulser til fremtidigt arbejde.

Foregangsmænd på stævnerne.

Et enkelt af de tyve stævner blev ikke holdt på en højskole, men i forsamlingshuset i Åle – dér, hvor afdøde lærer N. Kr. Laursen var en af dem, der førte den første Henry George bevægelse over vintertidens dvale, ind i den nye grotid. Det arbejde, der blev gjort af disse gamle – hvoraf vi endnu har enkelte iblandt os –, var af en sådan art, at selv om Henry Georges navn var blevet glemt i Danmark og man ikke havde haft rede på, hvorledes hans tanker var kommet til os, så havde de dog været levende. Som et klart, dybt præg i det åndsdyb, hvorfra nye tanker og ny bevægelse stadig opstår. Laursen, Åle, Grønvold, Vestbirk, Egens, Dalbyneder, og først og sidst Viggo Ullmann fra Norge og Jakob E. Lange, men også mange andre, som burde nævnes, men hvis navne intet siger os, og mange, der ikke kan nævnes, fordi deres arbejde er gjort i det stille og deres navne svundet fra os – de har båret det levende ord videre ud og bevaret tanken.

Det kommer da også an på, at menneskelivet forædles – ikke, om man kender navnene på dem, der har været redskaber dertil.

Men et af stævnerne skal dog særlig omtales. Det 9. Henry George Stævne blev holdt midt under verdenskrigen, den 20. – 21. september 1915, på Store Restrup, hvor husmandsskolens forstander da var J. N. Brande, tidligere forstander for efterskolen i Bramminge. Bortset fra det som sædvanlig righoldige program havde stævnet sin

særlige værdi og ejer i erindringen også en særlig vemod derved, at det netop var Brande, som var vært. Det var vistnok sidste gang, bevægelsens forkæmper samledes med Brande. Det store, grundlæggende arbejde med den ny skole, som husmændene havde oprettet på det gamle herresæde, lagde beslag på al hans kraft, ja man tør vel sige, det nedbrød hans kræfter. Allerede i december 1917 døde han, kun 43 år gammel. Da havde han ganske vist nået at udføre et arbejde, som de fleste af os ikke når inden støvets år. Hans tale ved stævnet om Henry George og Højskolen viser hans dybtgående forståelse af sammenhængen mellem den frie folkeoplysning, som han tjente trofast ud af sin inderste trang, og den økonomiske retfærdighedstanke, han fandt hos Henry George. Han talte bl.a. om den eksistenstrængsel, der mødte ungdommen, og som tilsyneladende gør det omsonst for den at søge udvikling; »Thi det er meningsløst at udvikle kræfter, som der ingen brug er for.« Brande fortsætter:

»Her kommer jeg til det punkt, hvor jeg må sige, at gennemførelsen af Henry Georges idé er en livsbetingelse for Højskolen. Jeg tror ikke, eksistenstrængslen løses på anden måde, og fortsættes eksistenstrængslen, hvorunder det materielle kommer til at synes meget mere, end det er, da vil materialismen stedse få mere og mere overtag. Og materialismen søger ikke højskolen, men fagskolen. Højskolen vil da så langt fra at blive en skole for det hele folk lidt efter lidt sygne hen, og navnet, der bliver tilbage, vil komme til at gælde blot og bar nytteanstalter – fagskoler.

Derfor kan den højskole, der forstår sin tid, ingenlunde være ligegyldig for Henry Georges idé, lige så lidt som den kan være ligegyldig for sine elevers fremtid.«

Brande ivrede imod det tilskudsprincip, der greb mere og mere om sig, og som var en trussel imod åndsfriheden – for ham det højeste gode. I et foredrag i Varde den 23. sept. 1906 om »Jordværdiskat modsat statstilskud « viste han klart, hvorledes man i grundskylden havde en udvej, bort fra statens om-sig-gribende overmagt. I 1908 oversatte Brande den amerikanske forfatter John Sherwin Crosbys udmærkede lille bog: »Kunsten at regere retfærdigt«, som dog fandt alt for ringe udbredelse. Derimod har Brandes samfundslære, hans betydeligste skriftlige arbejde til vor sags fremme, vundet stor yndest og anses af mange som den bedste lærebog for højskole- og ungdomsskoleelever i socialøkonomi. Desværre er den udsolgt, men det kunne måske overvejes, om der ikke var anledning til at udgive den på ny, i disse studiekredstider. S. Berthelsen skrev om den:

I bedste folkelige form udredes her en række af »nationaløkonomiens problemer, arbejde – jord – kapital – værdi – monopol – Rente osv. – i friske, klare billeder og sætninger, som kan forstås og kontrolleres af enhver jævn forstand.«

J. N. Brande var formand for Henry George Foreningen i de bevægede år 1907 til 10. Han tog sig det nær, at den store sags forkæmpere kunne blive uenige om tilsyneladende uvæsentlige ting. »Jeg drømmer om, at vi en gang, glemmende alt gammelt vrøvl, må kunne holde et vennemøde,« skrev han en gang. Han oplevede det ikke. – S. Berthelsen skrev ved hans død:

»Men, som Henry George skrev: »– Et sted, en gang skal mønstringsrullerne opråbes, og de, som kæmpede på lysets side, skal samles til det store vennemøde hisset.«

I St. Restrups smukke have, ved den højskole, som Brande begyndte og som nu fortsættes af en anden god medarbejder på folkets åndelige og økonomiske frihed, K. Balle, blev der året efter rejst ham en mindesten.

Og nu er også Berthelsen gået bort og har fået sit mindesmærke, den smukke mindebænk i Høng, tegnet af arkitekt Jensen-Klint, det sidste arbejde, som bygmesteren for Grundtvigs Mindekirke fik udført. Mindebænken blev afsløret ved det sidste Henry George Stævne, det tyvende, der ligesom det første blev holdt i Høng, hvor gamle Anders Jørgensens søn, Tormod Jørgensen, nu er forstander.

Ved alle disse Henry George stævner, undtagen det første, har J. L. Bjørner været den djærve og muntre leder. Der har i andre kredse været holdt mange gode stævner, også Retsforbundet har haft og holder stadig sine sommerstævner, men over ingen af dem har der været helt den samme festivitas. Her kunne de, der havde kæmpet bittert om midler og veje, på Foreningens årsmøde, samles om aftenen og dagene derpå i fuldentd harmonisk samarbejde om sagens kerne, det fælles mål. En høj himmel hvævede sig over festen, hvor Valhals kæmper sad til bords sammen; lægte var de sår, de havde tilføjet hverandre; og hele det store perspektiv over en ny og bedre verden, hvor retfærdigheden skulle råde, oprullede sig i ånden. Jeg gad set den, der ikke er rejst hjem fra stævnerne med fornyet kraft og vilje til at sætte alle evner ind for at nå til virkeliggørelsen af denne verden, i det mindste for vore efterkommere.

Fyns Husmandsskole har huset flere af stævnerne end nogen anden højskole. Det første afholdtes dér under forstander Søndergård, senere var Nielsen Svinning vært. Efter november 1917 blev Jakob

Lange og hans hustru Leila som forstanderpar den magnet, der naturligt tiltrak sig Henry George folkene. Hver af de højskoler, hvor stævnet har været gæst, fik et portræt af Henry George. Således har Roskilde, Frederiksborg, Vestbirk, Borris, Søllested, Klank, Snoghøj og en række andre fået skilderier til deres portrætgalleri. Men da Fyns Husmandsskole i 1933 jubilerede, fandt Henry George foreningens ledelse det helt i sin orden, at man skænkede husmandsskolen den skønne bronzebuste af Henry George, modelleret af den dansk-amerikanske billedhugger Carl Rohl-Smith, som hans enke, senere afdøde fru Sara Rohl-Smith, havde skænket til «hovedkontoret for grundværdibeskatning» i 1910, da J. L. og Signe Bjørner var dettes ledere. Den står nu opstillet foran skolen, og husmændene, der tog vel og hjerteligt imod den, vil vide at holde den i ære.

Køgeresolutionen.

Ingen er heller nærmere til at have den i eje. Ingen enkelt stand her i landet har så fuldtalligt sluttet sig til tanken og så trofast holdt den i hævd. Det har været et eksempel og er den dag i dag uopnået andet steds, at et dokument som Køgeresolutionen, der blev vedtaget af de sjællandske husmænd den 8. november 1902, har vundet en hel stands tilslutning. Resolutionen er gengivet så ofte – på dens 25-årsdag var den optaget i »det frie blad« nr. 45, 1927. Men dens stolte principper kan nævnes i få linier:

Da husmændene anser deres driftsform for den fordelagtigste for sig selv og samfundet, kan denne stands økonomi ikke bygges på tilskud og bidrag fra staten eller andre samfundsklasser. Standen kræver derfor ikke nogen begunstiggelse for sig selv ved skattelovgivningen, men derimod snarest ophævelse af enhver told og skat på forbrug eller arbejdsfortjeneste og kræver, at der i stedet, til dækning af de offentlige fornødenheder opkræves skat på den jordværdi, som ikke skyldes enkeltmands arbejde, men som hidrører fra samfundets vækst og udvikling. Deslige byrder vil ikke tynde arbejdet, men tværtimod gøre jorden billigere og derved lette adgangen for hver mand til at få sit eget hjem.

På dette program, fuld frihandel og fuld grundskyld, er husmandsbevægelsen gået frem under sine målbevidste førere. Det var Sophus Berthelsen, der udarbejdede resolutionen og forelagde den på det sendemandsmøde, hvor den først blev vedtaget, støttet af Niels Peter Kristensen og Chr. Olsen. Den gamle, nys afgåede formand for hele landet, Rasmus Jensen Vandman, har sammen med dem og en

voksende skare talsmænd stået vagt om husmændenes frihedsprogram overfor alle lumske angreb fra politisk side, hvor forståelsen af en sådan selvstændighedstrang ikke har været større, end at man gang på gang har forsøgt at «købe» husmændenes tilslutning ved løfter om særfordele.

Særinteresser kontra fællesskabet.

Det er jo nemlig gået sådan, som det kunne forudses og som forfatteren Anders Olsen i sin tid spåede, da han i 1917 som ung radikaler tog ivrig del i Henry George Bevægelsens arbejde:

»Udsigten efter krigen er ikke lys. Hele verden har under de abnorme forhold bidt sig fast i en statssocialisme, som det ikke vil blive let at komme bort fra igen. Erhvervspolitikken begynder nu at spille en foruroligende rolle – den må georgismen ikke støtte eller vente støtte af, men tværtimod være en modvægt til.«

Udviklingen i årene derefter gav ham ret. De optimister, der i tilid til de forskellige politiske partiers knæsættelse, i deres programmer, af grundskyldstanken, havde ventet en fortsat tilnærmelse på dette vigtige punkt, hvor alle særinteresser er ladet tilbage og hvorfra vejen går i retning af fællesskabet for hele folket, måtte bide skuffelsen i sig og samle alle kræfter om blot at holde stillingen. Ikke en gang det håb til sine jævnaldrende, til ungdommen, som Anders Olsen den gang nærede, er blevet opfyldt. Det slægtled har måttet kæmpe hårdt for tilværelsen. – som den daværende radikale landbrugsminister Kr. Pedersen i et foredrag illustrerede det, jordværdistigningen vanskeliggjorde adgangen til jorden, hele ungdommens arbejde gik til den private jordværdiåger:

»Jeg kender et tilfælde, hvor en karl i 1910 havde opsparet 1000 kr., og tænkte på at købe 8 tdr. land á 500 kr. af sin husbond. Han lod sig dog bevæge til at vente endnu i tre år og sammensparede da yderligere 1500 kr. Men hvad nyttede så det, da jorden i løbet af de tre år var steget akkurat med samme beløb.«

Og dette var endda før krigen. Hvor lidt var ikke pengene værd i forhold til jordværdien i de år, der fulgte efter. Ungdommen, den fremrykkende jordkøberstand, har måttet sælge sig i trældom for at leve.

Men del var dog lykkedes gennem den radikale regering at få gennemført først prøvevurderingen i 1911–12 og senere den delte vurdering i 1916, der, som vi har set, var grundlaget for senere forbedringer. Til den almindelige forståelse af disse forarbejders betyd-

ningsfuldhed bidrog ikke mindst en energisk virksomhed fra de unge socialøkonomers, K. J. Kristensens og Abel Brinks side.

Gennem mangfoldige foredrag og oplysende artikler beredte de vejen, og deres indsigt og sagkundskab blev da også taget i brug ved selve det praktiske arbejde, så at vurderingen til grundskyld nu, både teoretisk og praktisk er i de bedste hænder hos disse to embedsmænd. Deres arbejde for sagen har dog ikke indskrænket sig til det praktisk vurderingsmæssige, men fortsættes stadig gennem pjecer og afhandlinger i socialøkonomiske tidsskrifter og for Brinks vedkommende tillige gennem redaktionen af Henry George Foreningens tidsskrift.

Nuværende indenrigsminister Bertel Dahlgård, som har en hård kamp at bestå for at videreføre grundskyldsprincippet under så kontrære forhold som nu, hører til den samme årgang og var en af de unge, der fik den første Henry George påvirkning som elev hos Jakob Lange, da lærer på Dalum Landbrugsskole. I den udmærkede samling afhandlinger, der af red. Axel Fraenckel blev udgivet i 1920 under titlen: »Økonomisk frihed«, skriver Dahlgård om »De første danske grundskyldsforslag«, fremsat af ministeriet Zahle den 5. marts 1920, om grundskyld til staten og grundskyld og grundværdistigningsafgift til kommunerne. Med sin praktiske og nøgterne indstilling tager Dahlgård afstand fra diskussionen om grundskyld som »enestekat«. Det ligger ikke for at tage stilling hertil. Men om disse forslag, hvis principper senere er blevet lovfæstede, skriver han:

»Den således foreslåede reform knæsætter altså det princip i vor ejendomsbeskatning, at arbejdsskabte værdier skal være skattefrie, og at samfundsskabte værdier bør inddrages af det samfund, der har skabt dem. På landet vil grundskyldens indførelse forårsage en forskydning af skattebyrden til fordel for de intensivt drevne landbrug. – men en sådan reform, hvorved det ekstensivt drevne store landbrug bliver genstand for en noget forøget beskatning, vil tillige virke som et tryk på jordprisen, og indførelsen af grundskylden vil altså ikke alene medføre en retfærdigere skattefordeling, men også lette adgangen til jorden gennem udstykning.«

Virkingen i byerne, både finansielt og socialt, skildrer Dahlgård ligeledes udmærket. Lettelse af de personlige skatter, inddragning af de store værdier, som nu går i private lommer og spekulationens udriddelse.

»Først og fremmest ville reformen her stoppe den kilde til social ulighed, som har sit udspring i de på grund af samfundets vækst hurtigt voksende grundværdier. – den nuværende spekulation i at lade

ubebyggede grunde henligge i håb om gevinst vil blive brudt. Grundskylden og værdistigningsskatten ville i tide drive jorden ud på markedet og derved skabe mulighed for en mere sund og spredt bebyggelse.«

Den samme gode hensigt og den realitetssans, hvormed Dahlgård fra sin ungdom har søgt at fremme grundskyldreformen, driver sikkert stadig hans bestræbelser i samme retning, selv om resultaterne kan synes svage nok. Det er et kæmpearbejde blot at holde fodfæstet, når man går op imod strømmen. Der kan tvistes om, hvorvidt mere havde været nået, om man havde spændt kravene højere.

Henry George Foreningen stiftes.

Samme år, som Køgeresolutionen kom til verden, var Den danske Henry George Forening blevet stiftet, ved et møde i København, den 2. Marts 1902, hvortil S. Berthelsen, Chr. Olsen, Poul Nielsen, Valdemar Bennike og Lars Jørgensen havde indbudt. Der var ca. 15 deltagere. Foreningen blev stiftet med 24 medlemmer, og det var blot meningen at samle Henry Georges tilhængere om et oplysningsarbejde, ikke at agitere for tilslutning. Men denne kom af sig selv. Efter 3 års forløb var der 850 medlemmer og 24 kredse omkring i landet. Senere kom den op på langt højere tal.

Blandt de første medlemmer var frk. Hansine Thårup, der udgav en lille bog: Om Georgismen. Allerede i 1905 døde frk. Thårup, og Berthelsen skriver om hende i »Ret« »Sikkert hørte Hansine Thårup til dem, der hungrede efter retfærdighed, og derfor også til de lykkelige, som glædes, fordi de klart ser retfærdigs- og sandhedslyset skinne i mørket – thi som Henry George har sagt: allerede dette at se sandheden og være lov at være med i kampen for dens fremme, er en stor lykke – måske livets største.« En hel række andre kvinder har mere eller mindre aktivt taget del i bevægelsen siden da, men Hansine Thårup skal mindes som den første. Også Karen Thisted og hendes senere afdøde mand, lærer P. Thisted, deltog i disse første års oplysningsarbejde. Den unge værkfører J. L. Bjørner lagde sig stærkt i selen, dels indenfor sit parti, socialdemokratiet, som der dog den gang ikke var meget at stille op med i København, og dels ved foredrag ude omkring, hvor man havde stærkt bud efter ham, så hans familie ikke så ret meget til ham fra fyraften lørdag indtil mandag morgen. I disse åringer holdt han et á to foredrag gennemsnitlig om ugen, særlig på Falster og Lolland, hvor proprietær Ole Rasmussen, Gåbense, og gdr. Bernh. Kåe, Højfjelde, samt husmændenes gamle fører, Jensen

Vandman, arrangerede møder. Desuden skrev han »Mål og midler«, tre breve til en socialdemokratisk partifælle – en pjece, der blev solgt i mange tusind eksemplarer. Brevene handler om fagforeningsbevægelsen, andelsbevægelsen og jordreformbevægelsen, der efter forfatterens mening må være grundlaget for hele fremskridtsarbejdet:

»For dem, som her i Danmark vil ny tid – høj himmel – store mål, er der kun een vej eller, rettere sagt, kun een sti at gå, – den, som Henry George sidst trådte.«

Senere, i 1908, kom »Andelsbanken, et pengespørgsmål og dets løsning« – af den kunne disse dages pengereformatorer lære adskiligt

Og i 1914 begyndte J. L. Bjørner sit senere så omfattende frihandels-forfatterskab med »Frihandel og handlefrihed«.

Allerede i 1906 startede Bjørner et ugeblad: »Henry George bladet«, der i 1907 fik navnet »Henry George Bladet Samvirke« og som fjortendagsblad blev organ for og senere overtaget af de københavnske brugsforeninger. Bjørner havde været virksom for disses oprettelse, fordi han ville vise arbejderne, at de gennem andelsbevægelsen selv kunne opnå at beherske »produktionsmidlerne«, og at der intet naturligt fjendskab er mellem arbejde og kapital, medens jordmonopolet er begges fjende.

Det var dog Sophus Berthelsen, der i første række fremmede de tanker, som de oprindelige forkæmpere havde sået. Forårets tid var inde, og Berthelsen kom med den friske, fejende blæst, der gjorde tyst i mange kroge.

Det var nyt liv og nyt mod for dem, der havde holdt stillingen, og ikke mindst for Lange. Gennem de mange møder, som blev holdt, kom der nyt salg af Henry George litteraturen. »Fremskridt og fattigdom« var oversat til norsk af Ullmann og til dansk af Jakob E. Lange. Den er nu udkommet i fire udgaver og solgt i mange tusinde eksemplarer her i landet, medens »Arbejdets kår«, også oversat af Jakob Lange, er kommet i hele otte udgaver. Også Langes »Socialøkonomi« blev nu taget stærkt i brug.

Som nævnt blev »Beskyttelse eller frihandel« i 1912 og »Samfundets livsspørgsmål« i 1920 oversat af lærer P. Larsen, Ølstykke, og hans søn, lærer Svend Larsen Rye. Henry Georges taler fandtes allerede oversat af S. Loria, men er siden kommet i ny revideret udgave ved S. Berthelsen. P. Larsens bog om George er nævnt, men i den populære række: »Folkets førere« udkom desuden Harald Balslev: »Henry George«, medens allerede i 1899 F. Linderberg havde ud-

sendt sin: »Henry George og hans socialprogram«. Og det myldrede frem med nye skrifter – den nylig udkomne fortegnelse over litteratur om Henry George og Georgismen, samlet af bibliotekar Knud Hansen ved Maribo Amts Centralbibliotek, vidner derom, med sine 24 tæt trykte sider.

Højskolernes medvirken.

Også på højskolerne blev det stilfærdige, men virkningsfulde oplysningsarbejde fortsat. Fra Vallekilde, hvor Valdemar Bennike som en af veteranerne virkede kraftigt med oplysningen, er der udgået mange elever, der senere blev dygtige forkæmpere. Under Thomas Bredsdorffs frisindede ledelse var Roskilde Højskoles elevhold stærkt interesserede. Anders Vedel, der senere blev forstander på Krabbesholm, underviste her i socialøkonomi, – hvad han har betydet for sagens udbredelse blandt ungdommen, fortjente et kapitel for sig. Som på mange andre højskoler brugtes Jakob Langes socialøkonomi. På nogle brugte man J. N. Brandes samfundslære. På Frederiksborg, hvor Holger Begtrup var forstander, satte Anders Uhrskov de skiftende hold lærlinge ind i Henry Georges tanker. De faldt så godt i tråd med den ånd, der var og er højskolens, ja, man kunne med rette pege på, at allerede Grundtvig havde hævdet den økonomiske retfærdighed med omtrent samme ord som George. P. A. Rosenberg skriver i den levnedsskildring, hvormed han indleder den ny udgave af Grundtvigs værker, efter det kendte citat:

»Ethvert folk er sit fædrelands grundejer og kan aldrig retmæssig ved nogen lov tabe sin ejendomsret; så det er kun nytten og brugen af jorden, der retmæssig kan fordeles ved Landsloven og blive genstand for køb og salg.« – »Som man ser, er der i denne bemærkning ligesom en forudelse om Henry Georges idé –«

Omtrent på enhver højskole var en eller flere af lærerne rede til at drøfte jordspørgsmålet med eleverne, og blandt disse var der altid nogle, der nok skulle sætte diskussionen i gang. Det viste sig gerne ved de prøvevalg til Folketinget, der som regel blev foretaget sidst på opholdet, at tankerne havde vundet tilslutning, og det mærkedes i en årrække – indtil krigen og lidt efter – ved tilgangen fra de unge til Henry George Foreningen.

Det hører ikke hjemme her at undersøge årsagen til, at denne bevægelse tog af – det blev forudset, og det gik sådan, at reaktionen fik magt. Historikerne kender fænomenet fra andre efterkrigstider. Men nu skulle stilstanden være forbi. Mørketiden har længe nok fyldt os

med modløshed. At det fremdeles går så skævt i vort samfund, er ikke deres skyld, der aldrig har hørt om de tanker, der kunne skabe grundlag for en ny og bedre tid, men det er vores, fordi vi ikke kraftigt nok siger frem, hvad vi har på hjerte. Det er rigtigt nok, at der skal en sindsændring til, dersom et helt folk skal opdage, at egoismen og den snævre fastholden ved privilegier ikke tjener nogen, heller ikke de privilegerede til gavn. Vi skal unde hverandre medborgerret, medejendomsret til Danmark og den åndelige frihed, enhver har brug for. Men der er meget – trods alle de små særbevægelser –, der tyder på, at en sådan sindsændring er indtrådt. Og er det sådan, må det så klart som muligt fremgå af vort oplysningsarbejde, hvor der skal sættes ind for at virkeliggøre det folkefællesskab, der er trang til: »Et folk, der føler kaldet, er jordens største kraft!« Andet steds har man forsømt oplysningsarbejdet, og derfor er denne vældige kraft blevet misbrugt til vildførelse, til voldsherredømme og undertrykkelse. Et folks åndelige og politiske frihed kan ikke bestå, med mindre det økonomiske grundlag for folkefællesskabet er lagt. Åndeligt liv kan ikke kues, men det får trange kår dér, hvor folket ikke kan eller vil erkende, at den jord, hvoraf det fysiske liv næres, tilhører hele folket med lige så selvfølgelig ret som de åndelige skatte, der blev det givet.

Tillæg

Som afslutning på denne lille samling bidrag til historien om grundskyldstankens udvikling i Danmark følger her en afhandling af rådstuearkivar, dr. phil. Villads Christensen, der har stået i tidsskriftet »Det nye Århundrede« og senere, i 1906, blev udgivet på »Dansk Andels Forlag« (stiftet af J. L. og Signe Bjørner til udsendelse af skrifter vedrørende Henry George sagen). Skriftet er forlængst udsolgt og gengives derfor her i sin helhed.

Den første Henry George bevægelse i Danmark.

I 1879 udkom Henry Georges hovedværk »Fremskridt og fattigdom«. I 1886 blev denne bog oversat af højskoleforstander Ullmann i Norge, og samme år udkom den mindre bog »Samfundsspørgsmål« ligeledes i norsk oversættelse. Det blev dog inden for Skandinavien ikke i Norge, men i Danmark, at Henry Georges tanker først og stærkest begyndte at gære.

I efteråret 1887 kom Ullmann selv herved for at slå til lyd for det nye sociale program. Han holdt en række foredrag på forskellige højskoler, således i Vestbirk ved Horsens, i Mellerup ved Randers og i Stenum i Vendsyssel. En af tilhørerne ved møderne på Vestbirk Højskole, lærer Laursen i Åle, fortæller, at han havde indtryk af, at forsamlingen var stærkt betaget af det stemningsfulde i foredraget, men at der dog sikkert ikke var mange, som fik forståelsen af, at det her drejede sig om en sag, der kunne og burde føres frem til virkeliggørelse i den praktiske politik.⁴

Det blev da ikke umiddelbart fra Ullmanns virksomhed, at bevægelsen i Danmark fik sit udspring. Den af vore landsmænd, der først rejste Henry Georges fane, havde modtaget sin påvirkning i England og øst sit kendskab til sagen direkte af kilderne.

Denne mand var den unge botaniker Jakob E. Lange, nu lærer ved landbrugsskolen i Dalum. Under et studieophold i London i 1886 havde han gjort bekendtskab med »Fremskridt og fattigdom«, og hvor stærkt denne bog har grebet ham, bærer hele hans følgende virksomhed vidne om. Samtidig med at han arbejdede på sit store videnskabelige værk om »Danmarks agaricaceer« (svampe) og udgav lærebøger i botanik og fysik, kastede han sig over socialøkonomiske

---

⁴ Lærer Laursen selv gik det dog anderledes: Han var en af de få, der i den følgende tid sørgede for at bringe spørgsmålet frem på møder og i de lokale blade, og han har i flere år været formand for en Henry George Forening i horsenseggen.

studier. I 1890 udgav han en lærebog i »Socialøkonomiens grundsætninger«, og da Henry George i 1889 kom til England, rejste Lange derover, deltog i hans møder og stiftede et personligt bekendtskab med ham, hvilket senere blev vedligeholdt gennem brevveksling. Da han træder frem som ordfører for de dengang nye tanker herhjemme, bærer hans optræden også tydeligt præg af, at han er gået til denne opgave vel forberedt og efter modent overlæg. Han mangler aldrig svar på de indvendinger, der fremføres imod ham; hans klare fremstilling viser, at han er trængt til bunds i sagen, og den rolige overbevisning, som præger hans fremtræden, vidner om en skarp og omhyggelig gennemtænken af det hele problem.

I januar 1888 lagde han ud. Igennem tre numre af Højskolebladet skrev han en udførlig artikel: »Frihed og lighed«, i hvilken han helt ud vedkendte sig Henry Georges tanker. »Jo mere jeg ser på denne bevægelse,« siger han, »desto sikrere bliver jeg på, at det er her, fremtiden gror.«

Det var naturligtvis Langes ønske at få en diskussion om denne sag sat i gang, og han havde også fremsat sine anskuelser med en sådan skarphed, at de nok kunne udæske anderledes tænkende til modsigelse. Alligevel så det ikke straks ud til, at det skulle lykkes. Den sidste artikel fremkom den 20. januar. Så gik der en månedstid, uden at man hørte noget om den sag. Sidst i februar kom da Lange igen med en ny artikel: »Indirekte skatter eller beskyttelse«. Det var det samme problem fra en ny side, og hensigten var tydelig nok den, at prikke yderligere til modstanderne for at få dem til at vise sig. Men hele marts måned og det meste af april gik hen, uden at der meldte sig nogen.

Da kom endelig, en af de sidste dage i april, den af Lange efterspurgte modstander i skikkelse af højskoleforstander Maltesen fra Vrigsted. Han viste sig at være en jævn og beskeden mand, der ikke kendte noget videre til sagen; men han fortæller også selv, at han kun melder sig, fordi han interesserer sig for at få spørgsmålet drøftet, og fordi han forgæves havde ventet på, at der skulle komme nogen anden. Henry George-sagens venner har derfor grund til at være Maltesen taknemmelig:

Han fik virkelig diskussionen i gang og gav Lange lejlighed til at tage fat i polemikken med en iver og kraft, der undertiden synes helt overflødig overfor en så lidet farlig modstander.

Maltesens artikler – og de blev efterhånden mange – har nu kun den interesse, at de viser os, hvad det er for ting, en velmenende mand straks har at indvende mod Henry George, så længe han ikke

har sat sig rigtig ind i hans tanker. Vi møder hos ham alle de misforståelser, der kan komme ud af læren om, at al skat skal hvile på jorden. Maltesen og mange med ham forbinder med ordet »jord« kun forestillingen om landmandens dyrkede marker. At Henry George, når han taler om jorden som menneskeslægtens fælles arvegods og det store forrådskammer, hvoraf alle samfundets fornødenheder skal dækkes, tænker på hele vor klode med dens tilbehør af sol og måne og alle de naturkræfter, som virker på den, har mange haft svært ved at huske. Atter og atter støder man på den opfattelse af Henry Georges lære, at det er en særlig agrarfjendtlig bevægelse, som kun har til hensigt at gavne købstadfolk ved at fritage dem for al skat. – Når engang Henry Georges skattesystem bliver prøvet på et større område, vil resultatet vistnok vise sig at blive et ganske andet.

Fra denne fejlagtige opfattelse har de fleste af Maltesens indvendinger deres udspring. Hvorfor, spørger han, skal ikke fiskeren betale skat lige så vel som bonden? Havet må jo dog ikke mindre end landjorden være menneskenes fælles eje! Ja, selvfølgelig. Maltesen har blot ikke lagt mærke til den forskel på de to, at fiskeren ikke lægger beslag på et stykke af havet for sig alene, således som jordbrugeren nødvendigvis må gøre det på landjorden. Kun hvor en mand kræver eneret til fiskeri i et bestemt stykke vand, bliver forholdet ens; men i så fald vil Henry George også lade ham betale derfor. På samme måde klager han over, at rindende vand, som benyttes til drivkraft, skal være skattefrit, »thi skatterne skal jo kun hvile på jorden«. En unødvendig bekymring! Henry George ville så vist ikke forære nogen privatmand et vandfald. Hos Maltesen træffes også allerede det så ofte forekommende eksempel: de to brødre, der bliver udrustede med samme driftskapital; men den ene sætter sine penge i handelsforetagender og bliver altså skattefri, den anden sætter sine i jord og skal derfor betale skat. Forholdet her er jo i virkeligheden det, at de begge sætter deres penge i forretning: den ene køber skibe eller pakhuse, den anden kreaturer og landbrugsmaskiner, og heraf skal ingen af dem betale skat. Men for det stykke af jordens overflade, som de benytter til at drive deres forretning på, skal de begge to betale i forhold til jordstykkets værdi, – og det kan da let hændes, at den, der slår sig ned på de dyre købstadgrunde, kommer til at betale adskilligt mere i samfundets kasse end den anden, der virker ude på de billige jorder på bondelandet.

Medens Maltesen således i de fleste tilfælde kun kæmpede mod vejrmøller, han selv havde opstillet, var der dog et enkelt punkt i hans

betragtninger, der tog sigte på noget, som Henry George virkelig har sagt. Maltesen krævede nemlig, at hvis alle de nuværende skatter skal afløses af en eneste jordværdiskat, må samfundet først købe grundene af de nuværende besiddere eller i hvert fald yde dem en direkte erstatning for den forøgede skattebyrde. Lange så jo godt, at her var det eneste farlige punkt i Maltesens angreb, og her stillede han da skarpt og bestemt det principale spørgsmål: har samfundet ret til jorden, eller har det ikke! Er den nuværende fordeling retfærdig, eller er den det ikke! Besvarer man dette spørgsmål på samme måde som Henry George og Jakob Lange besvarer det, vil man også afvise al tale om at købe jorden tilbage, med de samme ord, hvormed Rothschildt engang svarede de berlinske jøder, der bad ham om penge til at købe Palæstina tilbage for: »Man køber ikke sin arv«. Til forslaget om erstatning til de nuværende grundejere, der i god tro havde købt deres jord, svarede Lange ret truende: »Den, der i god tro køber tyvekoster, har intet erstatningskrav overfor den bestjålne.«

På dette spørgsmål om erstatningen fik Lange undsætning af en mand, der hed Mouritsen. Han blandede sig ellers ikke i striden og synes kun af rent formelle grunde at have fattet interesse for denne erstatningssag. Han opstiller det spørgsmål: Hvorledes vil det gå, hvis vi indfører Henry Georges grundværdibeskatning og samtidig vedtager, at de nuværende grundbesiddere skal have erstatning for deres således forøgede skattebyrde? For at staten kan udrede denne erstatning, må den gøre nye lån; men til forrentning og afbetaling af disse lån må den opkræve nye skatter. Da nu skatterne under den nævnte tingenes orden kun kan lægges på grundene, bliver det grundejerne selv, der kommer til at betale erstatningen, – det hele vil altså blot blive et meningsløst kredsløb. Også senere under diskussionen dukkede dette erstatningskrav op. Lange indskrænkede sig da til at svare:

Erstatning for en skat! Idet han lod udråbstegnet efter ordene alene om at fremhæve det selvmodsigende i denne fordring.

Medens striden med Maltesen stod på, havde Lange allerede fået en ny modstander, der var betydelig bedre funderet i spørgsmålet end den forrige. Det var en statsvidenskabelig student Panduro. Han går lige løs på teorien om jordrenten, det udbytte af jorden, som besidderen kan inkassere uden eget arbejde, alene i kraft af samfundets vækst, og som derfor efter Henry Georges påstand ikke tilkommer ham, men samfundet. Han mener, at både jordrentelærens egentlige ophavsmand Ricardo og senere Henry George stærkt har overdrevet

dennes betydning, og han frygter for, at selv inddragningen af den hele jordrente ikke vil være tilstrækkelig til at erstatte alle de andre skatter, der nu betales til stat og kommune. Thi, siger han, jordrenten er jo ingenlunde det samme som det, der nu betales i leje eller forpagtningsafgift af et grundstykke. Denne afgift indbefatter tillige forrentningen af den kapital, der i tidens løb er anvendt på jordens forbedring: hvert hegn, der er sat, hver grøft, der er gravet, hele det kultiveringsarbejde, som er udført gennem mange generationer, og som det vil være helt umuligt at vurdere. Og dog må alt dette trækkes fra, før vi kommer til den nøgne jordværdi og den rene jordrente. Og med Falbe-Hansens statistik i hånden, som dengang lige var udkommen, og som bygger på oplysninger fra årene 1883-84, søger han nu at udfinde, hvad værdien af den rå jordbund i Danmark kan være, og om den, forrentet med 4% vil kunne dække statens og kommunernes udgifter, der dengang (i 1888) ansloges til 70-80 millioner kr. årlig. Men her bliver så resultatet et ganske andet, end man efter denne indledning skulle vente. Thi skønt han søger at regne så lavt som muligt og at trække fra så meget, som han kan, kommer han dog til det resultat, at denne nøgne jordværdi, forrentet med 4% magelig vil kunne indbringe det samme, som det offentlige nu opkræver gennem alle vore forskellige skatter.

Panduro opgiver da også dette standpunkt og indrømmer, at ved grundværdibeskatningens fulde gennemførelse kan vi for øvrigt blive skattefri. Men er der så i social henseende vundet noget ved en sådan skattefrihed? Panduro mener nej, ja udtaler endog, at resultatet muligvis kan blive det modsatte at det, Henry George tilsigtede, nemlig yderligere at uddybe svælget mellem rige og fattige. Thi, siger han, de »fattige« vil ikke tjene synderligt ved at blive skattefri, da de allerede nu betaler lidet eller intet i skat, hvorimod lettelsen vil føles rigeligt af dem, der har noget, og som altså derved bliver yderligere gunstigt stillede.

At dette er ganske fejlagtigt, er jo indlysende. Det kunne næsten se ud, som om Panduro, når han taler om de fattiges ringe skat, ganske har glemt toldskatterne, af hvilke de mindre bemidlede, som må bruge hele deres årlige indkomst til livsfornødenheder, såvist betaler deres rigelige part, – forholdsvis meget mere end de velstillede, der ingenlunde omsætter alle deres penge i toldbeskattede varer.

I sin imødegåelse af Panduros artikler tog Lange særlig fat på de beregninger, han havde anstillet på grundlag af Falbe-Hansens tal. Panduro havde jo ikke benægtet, at en skat af 4% på den nøgne jords

værdi ville kunne dække samfundets udgifter; men Lange hævdede, at forholdet i virkeligheden var således, at en skat som den nævnte ville indbringe omtrent dobbelt så meget som de daværende stats- og kommuneskatter, og dette resultat fastholdt han sejrrigt i den følgende polemik. Et eksempel vil vise, hvorledes der kunne komme så forskellige resultater ud af de samme tal. Det gjaldt jo om at udfinde den rå jords værdi, over hvilken man ikke havde eller har nogen direkte opgørelse. Panduro regnede nu på den måde, at han tog en ejendoms samlede værdi med bygninger og jord under ét, hvilken værdi han kendte fra salgssummerne, og dernæst bygningernes værdi alene, hvilken han kendte fra brandtaksationerne. Når han så trak det sidste beløb fra det første, skulle den udkomne rest angive jordens værdi. På den måde kom han til det resultat, at i byerne var bygningernes værdi gennemsnitlig de 4/5 af ejendommenes samlede pris, grundenes kun 1/5. Hertil bemærker Lange, at de brandtaksationer, Panduro regnede med, altid ligger nogle år – indtil 12, 15 eller 20 år – tilbage i tiden, og siden vurderingerne fandt sted, er bygningerne altså blevet så meget ældre og følgelig mindre værdifulde. Med grundene går det derimod den omvendte vej, de plejer at stige i pris, jo længere tiden går. Han kunne af egen erfaring nævne et talende eksempel: han havde selv solgt et hus i en provinsby og fået 8.000 kr. for det. Ved den sidst afholdte brandtaksation var bygningerne vurderede til 7.000 kr., Og efter Panduros beregningsmåde skulle grunden altså kun være 1.000 kr. værd. Men forholdet var i virkeligheden det, at bygningerne var noget værdiløst skrammel, som kun var tjenligt til nedbrydning, medens det var grunden alene, som kostede de 8.000 kr. Der var eksempler nok af samme slags til at vise, at påstanden om, at købstadgrundene kun skulle udgøre 1/5 af ejendommenes samlede værdi, ingen steder havde hjemme.

Måske det endnu i 1888 var forståeligt, at der kunne være delte meninger om den sag, – i vore dage vil den i hvert fald ikke give anledning til strid.⁵ I det mindste her i København ser vi nu hver dag, at selv temmelig nye og gode huse rives ned og køres ud på lossepladserne, – medens der betales hundredtusinder for de tomter, hvorpå de har stået.

Hvor talen var om landjorderne, havde Panduro søgt at trække

---

⁵ Just i disse dage har man dog set et nyt eksempel på, at »ingen, ingen moder-sjæl kan slå tilgavns en død ihjel.« Redaktør Kr. Olesen i Horsens har i en pjece om »Henry Georges jordrenteteorier« forsøgt endnu en gang al fremmane dette gamle spøgelse.

jordværdien så langt ned som muligt ved at antage, at markerne var forbedrede noget ganske overordentligt ved de foregående slægters arbejde. Denne påstand afviser Lange som ganske grundløs. Jord kan lige så vel udpines ved længe fortsat dyrkning, som den kan forbedres derved, og det kan være lige så fordelagtigt at få jomfruelig jord at arbejde med, som jord, der længe har været i brug. Af den kapital, der er anvendt på jordens dyrkning, har hvert slægtled allerede selv høstet udbyttet. Kun sådanne arbejder som indhegning, dræning o.lign. kan enkelte steder repræsentere en i jorden nedlagt kapital, der endnu ikke er fuldt tilbagebetalt, og som derfor bør fradrages, når man vil udfinde den rene jordværdi. Men det vil ikke blive store sager.

På dette tidspunkt trådte en ny mand, Fernando Linderberg, ind i diskussionen med et par artikler i højskolebladet: »Retten til jorden«. Han melder sig som en tilhænger af Henry George; men hans indlæg bærer stærkt præg af, at han endnu står ny og fremmed overfor sagen, og at hans tilslutning til den mere skyldes en følelses opblussen end et grundigt studium. Hans artikler bringer derfor ej heller noget nyt, og de skæmmes tilmed af en ganske unødvendig overlegenhed i formen. Panduro tager han i skole på følgende måde: »Fordi min ringhed, Lilleput NN, mulig endnu ikke helt har forstået eller gennemskuet rækkevidden af det nye program, skønt jeg har gjort Henry George den ære at læse et enkelt af hans skrifter, behøver jeg ikke derfor straks at sætte mig på den høje hest og erklære Henry George og hans tusinder af tilhængere for fantaster eller fæ!« Det eneste nye argument, han fremfører, er det ret uheldige, at man bør støtte Georgismen for derved at få et program at stille op imod socialisterne, så man des bedre kan bekæmpe dem. Dette unødvendige anfald på socialismen indbragte ham straks et skarpt svar fra højskolelærer J. P. Sundbo i Jørlunde (den nuværende socialdemokratiske redaktør i Esbjerg). Sundbo havde let spil – han behøvede kun at anvende Linderbergs egne ord: »Fordi min ringhed, Lilleput NN, endnu ikke helt har forstået Karl Marxs teori, skønt jeg har gjort ham den ære at læse en avisartikel om ham, behøver jeg ikke derfor straks at sætte mig på den høje hest osv.« At disse advarende ord nu havde fået den rigtige adresse ved at henvendes til Linderberg selv, viste sig hurtigere og tydeligere, end man kunne have ventet. Thi et par år efter havde Linderberg opgivet Henry George for at vende sig til – socialismen.

I denne mellemtid havde han dog gjort Henry George-sagen større tjenester og skrevet en række saglige artikler om den. Disse udsprang

imidlertid ikke af diskussionen i Højskolebladet, men stod i forbindelse med den drøftelse af spørgsmålet, der samtidig havde fundet sted i ugeskriftet »Vort landbrug«.

I »Vort landbrug« åbnedes diskussionen i slutningen af året 1888. Det var en gårdejer N. L. Nielsen i Slebsager ved Varde, som lagde for med et par artikler om »landbrugets stilling i nutiden og det sociale spørgsmål«.

Det var just i de år, da nødråbet fra »det betrængte landbrug« lød højest, og det er da også herfra, L. Nielsen tager sit udgangspunkt. Men han søger ikke lægemidlet i afskaffelse af gamle grundskatter, genindførelse af sølvmonteret eller lignende; han har rigtig set, at årsagen til landbrugets trykkede stilling er den, at landmændene gennemgående har købt deres jorder for dyrt i de såkaldte gode tider i 70'erne. Udbyttet af jorden har ikke været dårligt, siger han, og priserne ikke heller, men alligevel medgår overalt størsteparten af driftens afkastning til forrentning af købesummen, medens der stadig bliver for lidt tilovers til vederlag for jordbrugerens eget arbejde. Han kommer altså let til det resultat, at hele ulykken stammer fra den spekulation i jorden, som har drevet ejendomspriserne op til en uforholdsmæssig højde, medens den til gengæld har holdt arbejdslønnen nede på et lavt punkt. Og således føres han da ind på Henry Georges tanker: jordbruget skal fremmes ved, at man gør adgangen til jorden så let og billig som muligt; og dette sker bedst ved en værdibeskatning, der straks vil standse al spekulation i jord.

Her i landbrugernes eget blad fremkaldte denne artikel straks en række af angreb fra det dengang så mægtige agrarparti. Som første modstander mødte seminarieforstander P. Bojsen, Gjedved. Hans betragtninger er agrar-tanker af reneste vand: i stedet for at lægge mere skat over på hartkornet anbefaler han hellere at nedsætte de daværende hartkornsskatter, – at få dem helt afskaffede, som nu er sket, synes ikke engang han at have drømt om. Hartkornsskatten er i det hele taget uretfærdig, siger han, netop fordi den lignes nogenlunde ligeligt efter jordens værdi, så at gældfrit og gældbetyngt hartkorn beskattes ens! Han er ligeledes konsekvent nok til at påstå, at netop lave jordpriser er fordærlige, thi derved begunstiges jordens sammenlægning til stedse større ejendomme! Jo mere kapital, der sættes i jorden, des bedre, siger han. Bojsen sparer i det hele taget ikke på krudtet, og omtrent over hele linien kan han konstatere, at netop det modsatte af det, Henry George har sagt, er det rigtige. Adskillige af hans indvendinger er ret kuriøse, som når han siger, at indførelsen af

grundværdibeskatningen her i landet allerede af den grund er umulig, at den strider mod grundlovens §82: »Ejendomsretten er ukrænkelig«. Grundloven taler nok om ejendomsretten, men den giver som bekendt ikke nogen definition på, hvad ejendom er. L. N. Nielsen drillede her Bojsen ved også at møde med en grundlovsparagraf på sin side: »Alle indskrænkninger i den frie og lige adgang til erhverv, der ikke er begrundede i det almene vel, skal hæves ved lov«. – Bojsen anså det for fuldstændig ugørligt eller i det mindste uhyre beko­steligt at fremskaffe en virkelig vurdering af hele den danske jord. Nu da vurderinger til ejendomsskyld praktiseres både i by og på land, vil denne frygt næppe skræmme mere. Ligeledes mente han, at opkrævningen af de nye grundskatter ville blive ganske overordentlig kostbar og vanskelig, medens sandheden er, som Lange oplyste, at opkrævningen af slige direkte skatter gennemgående kun koster 3% af skattens beløb, hvorimod opkrævningen af vore nuværende toldskatter koster 8%. – I konsekvens af den før omtalte misforståelse, at let adgang til jord vil fremme udviklingen af storgodser, hævder han ligeledes, at den hele reform kun vil forværre arbejderklassens kår og skabe flere arbejdsløse.

Jævn­si­des med P. Bojsen optrådte et par mindre ånder i »Vort Landbrug«. Proprietær T. Secher til Solvang mente ligesom Maltesen, at Henry Georges beskatningssystem ville være ganske ubrugeligt i byerne, efter som jordrenten dér næsten ingen rolle spiller! Cand. polit. H. Hertel har fundet på en indvending, som i hvert fald er ny: Når staten vil tilegne sig den jordrente, som den ved sine egne foranstaltninger har skabt, bør den også erstatte jordejere den forringelse af en ejendom, som samfundet selv er skyld i. Hertel siger dette, som om han her satte en trumf på, der ikke kunne stikkes: Han indser ikke, hvorledes staten her kan undslå sig for at yde erstatning! I sin uforstand har han ikke lagt mærke til, at det netop er dette, der vil ske efter Henry Georges beskatning, medens det ikke sker nu. Hertel nævner selv som eksempel flytningen af Knippelsbro. Javel! Når Knippelsbro nu flyttes fra Torvegade til Brogade, kan denne flytning bevirke, at grundene stiger i Brogade, medens de falder i Torvegade. Hertil vil vor nuværende beskatningsmåde ikke tage noget hensyn; men efter principperne for grundværdibeskatning ville netop afgifterne af de to gader blive nøjagtig afbalancerede efter grundenes stigende eller synkende værdi; grundejerne i Torvegade ville få netop den erstatning, der tilkom dem.

Betydelig mere forståelse af spørgsmålet havde Knud Thøgersen,

en husmand fra Lemvig-egnen, der nu sidder i Det radikale Venstres hovedbestyrelse. Han hævder – i stærk modsætning til Bojsen –, at jordrentebeskatningen vil være særdeles let at ordne, og han lader sig ikke skræmme af Bojsens henvisning til ejendomsrettens ukrænkelighed. Dog er også han hildet i en misforståelse. Han frygter nemlig for, at den nye skat ikke skal komme til at ramme på de rette steder; thi »kapitalisterne« vil nok vide at salvere sig ved at få deres penge trukket bort fra »jorden« og anbragt i sådanne virksomheder, som til den tid vil være skattefri. Den tid kunne komme, siger han træffende, da det slet ikke længere betaler sig at dyrke Danmarks jord, medens dog det danske samfund vedblivende består, og dets borgere har deres udkomme. Og hvem vil der da være til at betale skatterne? Det er en gammel og velkendt misforståelse, som møder os her. Når »jorden« opfattes, som Henry George vil, er det jo umuligt for »kapitalister« at trække deres penge bort fra den for at anbringe dem andet steds; og hvis det ikke længere kan betale sig at dyrke jorden, betyder dette jo kun, at man kan få mere ud af den på andre måder end ved dyrkning, og Danmarks samlede jordoverflade vil da være mere værd end nu. Englands samlede jordværdi er jo ikke blevet mindre, fordi 1/5 af landet ligger hen som parker og vildtbaner, medens de beboere, som kunne have levet her, har søgt ind til anden virksomhed i byerne. Grundpriserne i London og Birmingham er jo kun steget så meget mere derved. Knud Thøgersen er som så mange andre løbet fast i den misforståelse, at det særlig er jordbrugere, der skal beskattes.

Det var, som nævnt, i slutningen af 1888, at disse forskellige angreb, isprængt med mod-artikler af L. N. Nielsen og Linderberg, fremkom i «Vort Landbrug». Men i begyndelsen af 1889 træder alle disse kæmper til side og giver plads i »Vort Landbrug«s spalter for en enkelt repræsentant, der nu skal tage kampen op med større autoritet og helst med bedre våben end de tidligere. Denne mand bliver professor Falbe-hansen.

Hvis man går til læsningen af hans artikel med nogen forventning, vil man imidlertid blive skuffet. Heller ikke hans forståelse af sagen går dybt; af hans tre indvendinger mod skattereformen har de to været fremsat og drøftet allerede tidligere, og den tredje, som ganske vist er ny, er den uheldigste af dem alle. Den første store fejl i Henry Georges skattereform er den »skrigende uretfærdighed mod de nuværende landejendomsbesiddere«. Henry George vil fratage dem en væsentlig del af deres velerhvervede ejendom og benytte den til at lette statsskatterne på hele samfundet. Det kan være behageligt for dem,

der ikke ejer jord, men for jordejerne og landmændene er det en stor uret«. Vi har her fremhævet et par ord, som viser, at heller ikke Falbe-Hansen er kommet ud over den vildfarelse, at skatten særlig vil falde på landbruget. Men selv om man er velvillig og går ud fra, at han også har tænkt på købstadgrundene, får indvendingen ikke megen vægt; thi den kan lige så godt bruges mod enhver anden skat. Alle skatter går jo ud på at fratage enkeltmænd en del af deres velerhvervede ejendom og anvende den til fordel for samfundet i sin helhed. Spørgsmålet er jo netop dette: hvilken art af skatter er de bedste? Og at de bestående skatter er retfærdigere eller af anden grund bedre end jordrentebeskatningen, har professoren aldeles ikke leveret noget bevis for. Måske man i 1889 med nogen grund kunne gå ud fra, at da de gamle skatter i hvert fald havde det beståendes ret, behøvede de ikke noget yderligere forsvar. Heri har jo nu den store omvæltning af vort gamle skattesystem i 1903 bragt en forandring, og ærbødigheden for bestående skatter har sikkert ved den lejlighed fået et slemt knæk. Har man kunnet afskaffe hartkornsskatterne for at pålægge en ny formue- og indkomstskat, vil det næppe længere lyde så revolutionært, om man f.eks. vil afskaffe toldskatterne for at indføre en grundværdiskat. Det træder nu klarere frem, at hvad det gælder om er kun det, at finde det bedste skattegrundlag.

Den næste fejl, som professor Falbe-Hansen finder ved systemet, er også en gammel bekendt: det er påstanden om, at man ikke kan finde og udsondre den værdi, som skal beskattes, nemlig den nøgne jordværdi. Dette spørgsmål blev jo allerede drøftet mellem Panduro og Jakob Lange, og – atter takket være de nye skattelove – heller ikke det ser i vore dage så frygteligt ud, som det måske tegnede sig i 1889. Når først ejendomsskylden med sine 5 eller 10-årige vurderinger og sit korps af øvede vurderingsmænd og det andet dertil hørende maskineri har været i virksomhed i nogen tid, vil de befrygtede vanskeligheder ved en sådan bedømmelse næppe længere vise sig så afskrækkende.

Men professoren havde, som nævnt, endnu ét argument, som var hans eget – i hvert fald var det ikke hidtil kommet tydeligt frem, selv om der havde været enkelte antydninger i den retning i P. Bojsens artikler. Det er den overraskende påstand, at vi allerede har prøvet et sådant beskatningssystem her i Danmark, og at det da gjorde fuldstændig fiasko. Herom siger professoren:

»Vi har nemlig her i landet i gammel tid haft noget, der lignede de Georgeske idéer. Det var i tiden fra år 1600 til omtrent 1770. Det

første, den danske enevælde gjorde, da den var kommet til magten efter 1660, var at indføre en skatteordning, der efter datidens forhold omtrent svarede til, hvad Henry Georges reform ville være i nutiden. Kong Frederik d. 3. pålagde nemlig al bondejord en hartkorsskat, der var så høj, at den slugte så godt som hele jordrenten, altså overførte den fra de private ejere til staten og de følgende konger passede ret nøje på, hver gang jordrenten steg, blev skatten forhøjet, og sank jordrenten, så blev skatten nedsat, så at staten stadig fik den hele jordrente. Resultatet var bondestandens elendighed«. Denne elendighed blev så stadig værre efter 1700, da jordrenten sank. »Man måtte nedsætte skatterne betydeligt, og da dette ikke kunne forslå, og man desuden ikke kunne eller ville nedsætte skatterne mere, greb man til at indføre stavnsbåndet, for at tvinge bonden tit at arbejde på jorden, uagtet dennes jordrente var blevet til en negativ størrelse. Jeg er overbevist om, at hvis man i nutiden ville indføre Henry Georges skattereform og konfiskere jordrenten til fordel for staten, så ville dette med nødvendighed i tidens løb føre tilbage til fortidens ulykkelige tilstande.«

Han slutter derfor med al erklære, at Henry Georges teori er halvt eller helt forrykt.

»Halvt eller helt forrykt«, brugte Jakob Lange senere som overskrift til en artikel, hvori han kraftigt protesterede mod professorens historiske paralleller. Også Linderberg tog til genmæle imod ham og leverede her nogle af sine bedste indlæg. Alligevel blev grundlaget for Falbe-Hansens påstande aldrig helt undersøgt i enkelthederne, og så stor var hans autoritet – som professor i statsøkonomi og forfatter af et historisk værk om »Stavnsbåndsløsningen og Landboreformerne« –, at man endnu i vore dage kan træffe på uklare hentydninger til, at vi engang i fortiden har haft Georgisme i Danmark. Det kan derfor endnu have sin betydning at få undersøgt, hvorledes det egentlig forholder sig med denne mærkelige påstand.

Når man hører, at vi her i landet har haft »noget, der lignede de Georgeske idéer«, må man vente, at der sigtes til en ordning af vort skattevæsen, hvorved den årlige rente af den nøgne grundværdi helt eller for største delen indgår i statskassen som skat, medens samtidig alle andre skatter er afskaffede. Findes der nu i det tidsrum, Falbe-Hansen nævner, noget, der ligner en sådan tilstand? Selv uden anden kendskab til tiden end det, der gives i professorens egne ord, kan enhver se, at det har ingen steder hjemme. I sin ukyndighed om Henry Georges virkelige mening er forfatteren nemlig åbenhjertig nok til at

fortælle, at den nævnte hartkornsskat kun blev pålagt »al bondejord, – al herregårdsjord var nemlig skattefri, og i byerne, hvor man i en snes år i det 17. århundrede havde forsøgt en grundskat, blev denne atter ophævet i 1694 og erstattet med en konsumtionsskat (accisen). Allerede dermed falder jo hele sammenligningen; men lad os dog se lidt nærmere på den beskatning, som skal ligne Henry Georges idéer.

Den hartkornsskat, som Frederik III lagde på bøndergodset, beløb sig til 3 rdlr. pr. td. hartkorn. Det må være denne skat, om hvilken professor Falbe-Hansen siger, at »den var så høj, at den slugte så godt som hele jordrenten«. Det er unægtelig et meget mildt udtryk. Værdien af en td. hartkorn, med bygninger og besætning og hvor godset var vel ved magt, var på den tid ca. 40 rdlr. Skatten svarer altså til 7% årlig af en sådan gårds hele værdi. Nu har jordrenten jo imidlertid ikke noget at gøre med bygninger og besætning, men kun med den rå jord, og hvad prisen på denne var i 16. århundrede, er det ikke vanskeligt at få at vide; thi rundt om var der nok af øde gods, det vil sige: gårde, som var ude af drift, som manglede besætning og arbejdskraft, og hvor der foruden selve jorden kun fandtes nogle forladte bygninger. Værdien af sådan øde jord blev i 1664 takseret til 25 rdlr. pr. td. hartkorn, og derved mente man omtrent at have truffet det rette. Men efter den takst bliver de 3 rdlr. altså 30% af den nøgne jords værdi, og selv om man regner med den først nævnte takst af 25 rdlr. pr. td. hartkorn, bliver skatten dog 12% af jordværdien, medens den efter tidens sædvanlige rentefod skulle have været 5, højst 6% Det kan man kalde at sluge »så godt som hele jordrenten« og så endda lægge en ordentlig skat på bondens arbejde!

Men vi er ikke færdig endnu med lighedspunkterne mellem Henry Georges skattesystem og det 17. århundredes. Henry Georges program består jo ikke alene i indførelsen af en grundværdiskat; men som det nødvendige modstykke dertil står: fritagelse for alle andre skatter. Det er ganske vist et punkt, som både Falbe-Hansen og hans meningsfæller stadig glemmer eller går uden om. Men det står nu en gang i programmet, og vil man kritisere dette, nytter det ikke at lade den ene halvdel ligge og kun fæste sig ved de nye byrder, der kommer til. Altså: var bønderne i 17. århundrede fri for andre skatter, når de havde betalt deres 3 rdlr. pr. td. hartkorn? – jovist!

Foruden hartkornsskatten krævede staten regelmæssig af bønderne en familie- og folkeskat, der svarede med et bestemt beløb for hvert individ, der hørte til husstanden, også for børn og tyende. Til tider fulgtes denne af en kvæg- og ildstedsskat, foruden at der meget jævnt

lig udskreves ekstraordinære skatter under navn af prinsessestyr, krigsstyr osv. Dernæst betalte bønderne tiende, ligesom de måtte bære deres del af de toldskatter, der også dengang indgik i statens kasse. Som fæstere under en privat godsejer måtte de fleste af dem ved siden heraf svare deres landgilde til ham, for så vidt der overhovedet var noget tilbage at betale med, og endelig trykkedes de af hoveri og af de byrdefulde ægtkørsler. – Det er herefter fuldt forståeligt, at bondestanden nedsank i den dybe elendighed, som Falbe-Hansen omtaler. Det er mindre forståeligt, at professoren heri har kunnet se nogen lighed med den tilstand, som Henry George foreslår indført.⁶

Med denne artikel mente »Vort Landbrug« øjensynlig at have sagt det sidste ord i denne sag og standsede dermed diskussionen.

»Højskolebladet« havde imidlertid ikke tabt dette spørgsmål af syne. Det optrykte Falbe-Hansens artikel og gav derved Linderberg lejlighed til med kraft at kaste sig ind i diskussionen. Efter at have imødegået Falbe-Hansen i et par indlæg, påbegyndte han i »Højskolebladet« en lang artikelrække om Henry George og hans lære, der strækker sig gennem hele årgangen 1889 og senere delvis blev udgivet som et særligt skrift. Men dermed syntes også Linderbergs interesse for sagen at være udtømt, og han begyndte nu at fjerne sig noget fra sine tidligere anskuelser. I slutningen af 1889 stiftede han »Dansk Arbejderforbund« og blev redaktør af forbundets blad »Programmet«, der ikke var Georgeistisk, men i al almindelighed beskæftigede sig med sociale reformspørgsmål. Efterhånden nærmede han sig mere til socialismen. Da hans blad gik ind i 1895, anbefalede han som dets afløser det af Harald Jensen udgivne rent socialistiske blad »Landarbejderen«, til hvilket han søgte at overføre sin abonnenter.

Således var Lange atter blevet ene om at forsvare Henry Georges sag i »Højskolebladet«, hvor nye angribere stadig mødte frem. Blandt disse var således en af Langes egne kolleger ved Dalum Landbrugsskole, lærer N. A. Hansen. Han holder på ejendomsrettens ukrænkelighed og jordejernes ret til erstatning for den nye skat. Sit forsvar for ejendomsretten knytter han til et «ordsprog», han har fundet hos Grundtvig:

»dør selvhave (dvs: selvejendom),
finder man aldrig hendes mave« (dvs: mage).

Men Lange kunne derimod hævde, at »selv-have« aldeles ikke var

---

⁶ Om den tids skatter og om prisen på jordegods: Se E Holm: Danmark-Norges indre historie 1660–1720, II, S. 208, 307–08.

i fare: Det, Henry George vil afskaffe, er i virkeligheden ikke en ejendomsret, men kun en udsugningsret, muligheden for i kraft af et jordmonopol at kunne udbytte sine medmennesker. – Et indlæg af en anden art kom fra mejeribestyrer Korgård i Hatting ved Horsens. Han har sat sig grundigt ind i systemet, og han nærer ingen betænkeligheder ved at skride til dets gennemførelse, når man først er klar over, at midlet virkelig hjælper. Men han gør opmærksom på, at jorden jo ikke ved jordrentens inddragelse kan siges at blive billigere, – det drejer sig her kun om forandret betalingsmåde – og at det derfor er usikkert, om reformen vil bevirke nogen nævneværdig afgang fra »den industrielle reservearmé« til jordbruget og derigennem en højnelse af arbejdslønnen. Men selv om dette ikke skulle ske, anerkender han dog, at det vil være heldbringende og retfærdigt, at alle samfundets medlemmer får andel i den af samfundet skabte jordrente.

Med denne artikel er vi nu nået ind i 1890, og diskussionen i »Højskolebladet« begynder at ebbe ud. Dette betød dog kun, at spørgsmålet nu var blevet så vidt kendt, at drøftelsen kunne føres over fra ugebladene til dagbladene. I Horsensegnens aviser fortsatte P. Bojsen sine angreb på jordrentebeskatningen, medens lærer Laurssen i Åle stadig mødte på pletten som hans modstander. Og i løbet af 1890 indeholdt det københavnske venstreblad »Morgenbladet« en række indlæg for og imod Henry George.

En anonym forfatter, der underskrev sig X., samlede her i en vel-skrevet artikel alle de indvendinger, som vi allerede har lært at kende, og som det ikke var vanskeligt for Jakob Lange endnu en gang at imødegå. Men hr. X. gør dog, ligesom tidligere P. Bojsen, den ikke uvæsentlige indrømmelse, at der er visse steder, f.eks. i nærheden af store byer, ved havne og jernbanestationer osv., hvor det samfundsskabte element i grundværdien er så stort og så iøjnefaldende, at samfundet rettelig burde have sin part deraf. Det er særlig Esbjergs hastige fremvækst i disse år omkring den af staten byggede havn, som han og andre har nogen vanskelighed ved at komme uden om.

Men i virkeligheden har han jo ved denne ene indrømmelse selv afkræftet sine foregående

Indvendinger: er det uberettiget, at enkeltmand inkasserer værdistigningen, når den er særlig stærk og iøjnefaldende, som i Esbjerg, bliver forholdet ikke anderledes, fordi stigningen foregår mere langsomt og jævnt. –som de fleste af hans meningsfæller glemmer hr. X. Ganske købstadgrundene. Da han opstiller en beregning over, hvor stor den nye skat skulle være for at kunne afløse alle toldskatterne,

fordeler han beløbet udelukkende på hartkornet og kommer derved til det resultat, at dette skulle betale 74 kr. Pr. Td. Dette tal synes måske hartkornsejere afskrækkende stort – hvad der vel også var meningen med det. Men den hele beregning er jo værdiløs, da den hviler på en helt fejlagtig forudsætning. Den næste angriber, der mødte frem i »morgenbladet«, var ingen ringere end professor Poul la Cour i Askov. Hans angreb tager sigte på et hovedpunkt i Henry Georges system, og hvis la Cour havde kunnet føre slaget igennem, ville den hele tankebygning være styrtet over ende. Men også den lærde fysiker ramte ved siden af.

Hans ræsonnement ser således ud:

Henry George siger, at udbyttet af al produktion falder i tre parter: arbejdsløn, kapitalrente og jordrente. Nu er det jo klart og uimodsagt, at produktionen i den nyere tid er steget umådeligt, at udbyttet al den er mange gange fordoblet. Men hvor går så alle disse rigdomme hen? Arbejdslønnen er ikke steget. Kapitalrenten er ikke steget, – det må altså være den tredje interessent i produktionen, jordejeren, der alene sluger hele det forøgede overskud.

Mod denne betragtning indvender nu la Cour følgende: det er rigtigt nok, at arbejdslønnen ikke er steget, og at jordrenten er steget noget; men det er ikke rigtigt, at kapitalrenten ikke er steget. Ganske vist er rentefoden ikke steget, snarere gået ned; men der er nu ganske anderledes store kapitalmængder at skaffe rente til end tidligere, og den samlede sum, som udbetales i kapitalrente, er derved steget ganske overordentlig. Det bliver nok således til sidst kapitalisten, der tager løvens part af produktionsudbyttet, ikke jordejeren.

Det selvmodsigende i denne betragtning blev øjeblikkelig klarlagt af Jakob Lange: la Cour siger, at renten er steget, fordi der nu er en større kapitalmasse at forrente end førhen. Hvorfor siger han så ikke også, at arbejdslønnen er steget, da der jo dog er mange flere arbejdsere at betale løn til nu end tidligere? Nej, de to led er parallelle; lønnen for samme arbejde er ikke steget, renten af samme kapital er ikke steget, men udbyttet af samme stykke jord er steget. Det bliver dog deri, forklaringen ligger.

I to år var nu spørgsmålet blevet gennemdrøftet i aviser og ugeblade, og tiden syntes at være kommet til at gøre et første forsøg på at føre tanken ud i livet, ind i den praktiske politik. Den 13. oktober 1889 samledes en lille kreds af meningsfæller i Odense, og den første danske Henry George Forening blev stiftet.

Blandt stifterne var Lange og Linderberg, Ullmann og pastor Po-

merencke fra Vendsyssel. Foreningen blev kaldt »Nordisk Forbund for Samfundsreform«, og det bestemtes, på tilbud af Ullmann, at det af ham i Kristiania udgivne tidsskrift »Vor Tid« skulle være foreningens medlemsblad. Jakob Lange indtrådte i redaktionen som repræsentant for Danmark. I forbindelse med stiftelsesmødet afholdtes et offentligt møde i Odense, året efter et lignende i Randers. Også her var Ullmann og Lange kommet til stede, og forskellige nye mænd optrådte som talere og foredragsholdere, således lærer Egens fra Dalbynder, nuværende folketingsmand P. Bjerre og højskoleforstander Grønvald Nielsen. Men kort efter ramtes den unge forening af et slag, som den ikke ret godt kunne tåle. Med udgangen af 1891 standsede Ullmann »Vor Tid«, og foreningen stod nu atter uden noget organ i pressen. Der begyndte at falde stilhed over den. Endnu et enkelt offentligt møde afholdtes i 1894 i Århus, hvor blandt andre sømand Johs. Madsen, den senere redaktør af »Husmanden«, havde ordet. Men dette møde blev foreningens sidste livstegn, – den første danske Henry George bevægelse var endt. –

Men de udstrøede sædekorn lå og spirede i stilhed; det viste sig, da den nuværende Henry George Forening blev stiftet i 1902. Da var sindene mere modtagelige for de frugtbare reformtanker, modstanden imod dem mindre. Under blidere kår kunne den nye forening vokse sig stærk, og allerede nu spænder dens kredse over det hele land.

Indhold

Forord

Tilbageblik

Foregangsmænd

I vore dage

Fremad — eller tilbage

Politiske programmer

Retsforbundet

Forarbejdet

Politiske fremstød

Grundskyldsbevægelsens praktiske resultater

Verdensstævnet i København

Grundskyldsudvalget

En, der manglede

Husmandstalerne

Fels og husmændene

Hovedkontoret

Blade og tidsskrifter

Henry George stævnerne

Stævner og stadier

En oversigt

Den folkelige videnskab

Vor tid og fremtiden

Fri valgret

Foregangsmænd på stævnerne

Køgeresolutionen

Særinteresser contra fællesskabet

Henry George Foreningen stiftes

Højskolernes medvirken

Tillæg

Dr. Phil Villads Christensen:

Den første Henry George bevægelse i Danmark